

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA U ZAGREBU

God. XIII

Zagreb 1989

Br. 24

rasprave

Izvorni znanstveni rad
UDK: 949.715"15":271.3

BOSANSKA VIKARIJA I FRANJEVCI KONVENTUALCI

Marijan ŽUGAJ, Assisi

U ovoj 1990. godini pada 650. obljetnica utemeljenja franjevačke bosanske vikarije. O njoj su napisani bezbrojni članci, rasprave i knjige. Ipak sva ta opširna literatura boluje od jednog nedostatka: u njoj nema ni jedne jedincate riječi o franjevcima konventualcima koji su ondje bili prije opservanata i zajedno s njima tamo boravili sve do kraja 16. stoljeća što će i pokazati ovo izlaganje.

Kako je došlo do te šutnje? Mislim da je po nestanku franjevac konventualaca u Bosni i Slavoniji nekima izgledalo nepotrebnim više ih spominjati, a nasljednici su dobronamjerno prihvatili ovaj način pisanja ne trudeći se da prouče ne baš mali broj listina, sačuvanih po raznim arhivima, koje su u naše doba većim dijelom objavljene. Zbog tog propusta smatrao sam nepotrebnim navoditi opširnu literaturu da ne budem prisiljen upozoravati na propuste i netočnosti.

Pred skoro šezdeset godina o konventualskoj Bosanskoj vikariji zapisao je p. Giuseppe Abate sasvim kratko: »Bila je vikarija (a ne provincija), ali konventualska; utemeljio ju je Gerard Oddone, ministar general. O njoj svjedoče 'Regesta Reda' od 1488. pa dalje, a sačuvani su kod 'XII Apostola'«¹ tj. u Arhivu generalne kurije franjevac konventualaca.

Prošle godine objavio sam slijedeću studiju na talijanskom jeziku: *Samostani franjevac konventualaca među Hrvatima od početka do 1500.*² Tu su uz samostane po sadašnjim hrvatskim pokrajinama ušli i samostani bosanske vikarije u Bosni i oni izvan Bosne, ukupno barem 100 samostana³, ne računajući samostane opservanata (čiji sam) točan broj prepustio drugima na istraživanje. Budući da je spomenuta studija nepristupačna našoj javnosti, dio o hrvatskoj provinciji franjevac konventualaca izišao je u skraćenom opsegu u knjizi *Hrvatska provincija franjevac konventualaca – nekad i danas*, Zagreb 1989. Dio o Bosanskoj vikariji, uz stanovite nadopune, izlazi na ovim stranicama kao mali prinos o ovoj 650.

¹G. ABATE, *Storia e Statistica francescana in un recente libro Note critiche*. Assisi 1931, 66s; izvadak iz MF 31(1931) 222.

²M. ŽUGAJ, *I Conventi dei Minori conventuali tra i Croati dalle origini fino al 1500*. Izd. MF Quaderni Francescani br. 16. Roma-Samobor 1989.

³Ne smijemo zamišljati samostane u Franjevačkoj bosanskoj vikariji kao velike građevine zapadnog tipa već kao zgrade skromnih dimenzija, što uostalom označuje i latinski izraz *loca* u prvim stoljećima franjevačke povijesti.

obljetnici, da bi se popunila povijesna praznina. Ovim nipošto ne želim umanjivati goleme zasluge kasnije franjevačke opservancije u Bosni koja je bila plodna majka za desetak provincija OFMObs, danas OFM.

Radi boljeg snalaženja donosim odmah popis kratica koje upotrebljavam tokom izlaganja.

- AcBos* = FERMENDŽIN OFMObs, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica... ab anno 925 usque ad annum 1752* u: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. XXIII, Zagreb 1892, Izd. JAZU⁴.
- AcBul* = ISTI, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a.1565 usque ad a.1799: Monumenta...*, vol. XVIII, JAZU, Zagreb 1887.
- AF* = *Analecta Franciscana*, izd. ofm; Quaracchi 1885ss.
- AFH* = *Archivium Franciscanum Historicum*, revija ofm; n. mj. 1908ss⁵.
- AM* = L. WADDING OFMRec, *Annales Ordinis Minorum*, 3. izd.; n. mj. 1932ss.
- BF* = J. H. SBARALEA/Sbaraglia OFMConv, *Bullarium Franciscanum* vol. I–IV. Roma 1759–68; C. EUBEL OFMConv vol. V–VII. Romae 1898–1904.
- BFep* = C. EUBEL, *Bullarii Franciscani epitome et supplementum quatuor voluminum olim a J. H. Sbaralea editorum*, Quaracchi 1908.
- BFns* = U. HÜNTEMANN OFM, *Bullarium Franciscanum – nova series*, vol. I, Quaracchi 1929; J. M. POU Y MARTI, n. dj. vol. II–III; n. mj. 1939–49.
- CCP* = *Croatica Christiana Periodica* – časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1976ss.
- Conventi* = M. ŽUGAJ, *I Conventi dei Minori Conventuali tra i Croati dalle origini fino al 1500*, Izd. MF Quaderni br. 16/Roma 1989. Tisak Samobor 1989.
- Fabianich* = D. FABIANICH OFMObs, *Storia dei Frati Minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia Bossina fino ai nostri giorni*; vol. I–II, Zara 1863–64.
- Golubovich* = G. GOLUBOVICH, *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa...*; vol. II, Quaracchi 1913.
- Gonzaga* = F. GONZAGA OFMObs, *De origine Seraphicae Religionis Franciscanae eiusque progressibus... opus in quatuor partes divisum*, Romae 1587⁶.
- HC* = *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*: C.EUBEL i nastavljajući; 2. izd. Padova 1968ss.
- MF* = *Miscellanea Francescana*, časopis ofmconv; Foligno /Assisi/ Roma 1886ss.
- OŠKCIJ* = *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1973.
- Paolin* = PAULINUS DE VENETIIS Omin, *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum Vetustissimum*; izd. C. EUBEL; Quaracchi 1892. Citiram pristupačnije izdanje u *BF* V, 579–602.
- Pizanac* = BARTHOLOMAEUS DE PISA Omin, *De conformitate Vitae B. Francisci ad Vitam Domini Jesu Christi Redemptoris nostri: AF* IV.
- PoAt* = *Povijesni atlas*, 11 izd. Zagreb 1980.
- Righini* = F. A. RIGHINI OFMConv, *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum S. Francisci Conventualium seu Polychronicon Jordanis...*, Romae 1771.
- RO* = *Regesta Ordinis*, 1488ss. Arhiv gen. kurije OFMConv. Roma.
- Tossignano* = PETRUS RODOLPHIUS DE TOSSIGNANO OFMConv, *Histo-*

⁴Osim dokumenata koje je Fermendžin sam pronašao u raznim arhivima, ovo djelo sadrži brojne sažetke dokumenata iz drugih zbirki: Wadding, Theiner, Ljubić, Miklošić itd. koje, naravno, više ne citiram.

⁵Radi kratkoće u većini slučajeva ne navodim naslove pojedinih članaka/rasprave iz časopisa, već samo godište, građansku godinu i stranicu.

⁶Citiram uvijek ovo izdanje jer ga navode izdavači Pizanca, Waddinga i drugih vrela.

I. FRANJEVAČKA BOSANSKA VIKARIJA

1. Franjevci u Bosni prije vikarije

Nećemo valjda nikada saznati kad je prvi franjevac stupio u Bosnu. Slijedimo stoga redoslijed listina 27. ožujka 1248. Inocent IV. šalje provincijala Manje braće iz Splita⁷ zajedno sa senjskim biskupom da provjere pravovjerje bosanskog bana Ninoslava⁸. Istog dana papa naređuje katoličkom nadbiskupu da obustavi križarski pohod protiv Ninoslava, jer da ima pouzdane vijesti o njegovu pravovjerju koje će istražiti senjski biskup i splitski franjevački provincijal⁹. Kao što to obično biva u sličnim pohodima, posve je vjerojatno da su provincijala pratila braća koja su zatim ostala kod bana ili ih je on barem naknadno poslao na područje njegove vlasti, da učvrste vjernike i da što bolje pouče bosanske kr'stjane.

Malo nakon toga, 12. travnja 1254. godine isti papa povjerava franjevcima službu nadzora nad pravovjerjem/inkvizitorstvo u cijeloj »Sclavonia«, tj. Hrvatskoj (ispod Gvozda i Save)¹⁰. Pogledamo li granice tadašnje Hrvatske¹¹, onda lako shvaćamo da su franjevci tu službu vršili i nad pretežnim dijelom današnje Bosne, a nije isključeno da se pod jedinstvenim nazivom »Sclavonia« treba razumjeti cijelo područje na kom obitavaju katolici u našim stranama, prema tome i Bosna, kao što će to precizirati Bonifacije VIII. u niže navedenoj buli. Od 1260–74. u »sklavonskoj«/hrvatskoj provinciji djeluje kao ministar glasoviti pobornik ekumenizma i sjedinjenja istočne crkve, fr. Jeronim Masci, a kao papa Nikola IV. bit će on i papa misija. Ove njegove vrline mora da su bile djelotvorne još za njegova provincijalata, te je on zacijelo slao svoje fratre u kontinentalno zaleđe a i u samu Bosnu. Samo par mjeseci nakon što je izabran za papu, 23. srpnja 1288. upućuje »Viro magnifico Urosio Illustri Regi Sclavorum« poziv da sa svojim podanicima prihvati sjedinjenje. U tom pismu, koje počinje s *Aeterni Patris*, očinski i prisno žali što osobno ne može do njega (»...quia...personaliter adesse nequimus, ne ulatenus negligentiae relinquamus absentes«) pa mjesto sebe šalje odabrane franjevce, siromašne zemaljskim dobrima ali bogate znanjem o božanskim stvarima, fr. Marina (iz Kotora) i fr. Ciprijana (iz Bara) koji će njega i puk poučiti u svemu što im je činiti¹². Jednako pismo istoga dana upućuje i Uroševu bratu Stevanu Dragutinu, a 8. kolovoza iste godine njihovoj majci Jeleni iz kuće Anžuvinske,

⁷Sbaraglia misli da se radi o splitskom gvardijanu (*BF I*, 511-i). No zacijelo se radi o ministru provincijalu »sklavonske«=hrvatske provincije. Papinska je naime kurija kako biskupe tako i provincijale često naslovljavala po mjestu boravka: tako je i lobardijski provincijal skoro redovito nazivan »Minister Bononiensis«/bolonjski.

⁸*BF I*, 511 br. 271.

⁹*N. dj.*, br. 270. – Uz papinsko odobrenje kaločki je nadbiskup Benedikt 1246. godine pokrenuo križarski pohod na Bosnu [*n. mj.*, nt. (a)]. Usput spominjem da su mađarske crkvene vlasti uspjele sebi podložiti gornju Hrvatsku, a jednako tako 1264. i Bosnu, a 1262. godine vjerojatno i sirmijsku biskupiju (usp. *MF 82/1982/270* nt. 75).

¹⁰*BF I*, 721s; *AM III*, 373; zadarski primjerak ima nadnevak 23. 3. 1254. (*Zadar*, 161 br. 12). Bula počinje: *Cum negotium fidei*.

¹¹Usp. *PoAt*, 20 itd.

¹²*BF IV*, 27s; *AM V*, 193.

da ona kao katolkinja poradi te joj sinovi – »Illustres Reges Sclavorum« – prihvate sjedinjenje¹³.

23. srpnja 1290. Nikola IV. šalje u Bosnu svog legata, gubijskog biskupa, franjevca Benvenuta i preporuča ga banovima Stjepanu i Prizdi¹⁴.

Poslanje fr. Marina i fr. Ciprijana urodilo je plodovima kod srpskog kralja Stevana Dragutina. U pismu naime *Quoniam inter cetera*, od 23. ožujka 1291. godine Nikola IV. izražava svoju radost a i spremnost da na kraljevu molbu pošalje dvojicu prokušanih i učenih franjevaca iz hrvatske provincije, koji znaju jezik onih krajeva Bosne što su pod njegovom vlašću¹⁵, da bi obratili mnogobrojne heretike tog kraja¹⁶. Istog dana papa upravlja pismo *Prae cunctis nostrae mentis* provincijalu hrvatske provincije, da izabere dvojicu uzornih i učenih fratara za istražitelje pravovjerja/inkvizitore u spomenutom dijelu Bosne¹⁷, a posebnu bulu piše budućim inkvizitorima i »Sociis fratribus vestri oridinis...« u kojoj im daje precizne upute, ovlasti, oprostite, itd.¹⁸. Tom je prigodom »Nikola IV. na molbu kralja Stevana Dragutina i majke Jelene primio njih i kraljevstvo, sa svim gradovima, utvrdama, selima i zaseocima te svim dobrima koje su zakonito posjedovali, pod zaštitu svoju i sv. Petra«¹⁹.

29. travnja 1298. Bonificije VIII. ovlašćuje ministra provincijala Hrvatske (»in administratione Provinciae Sclavoniae«) da izabere dvojicu svojih fratara, prikladnih za istražitelje pravovjerja »in partibus Serviae, Rasciae, Dalmatiae, Croatiae, Bosnae, atque Istriae Provinciae Sclavoniae«²⁰. Budući da su sve nabrojene pokrajine na neki način obuhvaćene kao dijelovi »Provinciae Sclavoniae« a

---

¹³BF IV, 28s; AM V, 194s. Wadding uvodi poslana pisma ovim riječima: »Regibus etiam Sclavorum Stephano et Urosio, quorum dominium tunc late patebat per illyricum et Dalmatiam (južno od Neretve, usp. PoAt, 20), scripsit Pontifex ex magno erga illam gentem affectu, Illinc orto, quod apud eos olim Ministrum ageret Provinciale, et ex desiderio hos Principes, quos tunc cognoscebat, ad fidem convertendi...« (AM V, 193 br. 9). Na Uroševu teritoriju je fr. Jeronim Masci imao nekoliko svojih samostana koje je Jelena, nakon što je Masci postao papa, sagradila iz temelja nove: Kotor, Bar, Ulcinj, Skadar, Drač.

¹⁴AcBos, 17 br. 94.

¹⁵Radilo se o županijama Usora i Soli (usp. PoAt, 20).

¹⁶BF IV, 236s; AM V, 291s; AsBos, 17 br. 95.

¹⁷BF IV, 238s. Nekoć je original bio u zadarskom arhivu kako svjedoči GONZAGA, 435.

¹⁸BF IV, 239n.

¹⁹AM V, 292 br. 13 1308. godine je i raški kralj Uroš Milutin uputio papi posebno poslanstvo tražeći sjedinjenje. 1. 4. 1308. Klement V. mu palje franjevca Grgura iz Kotora s još jednim fratrom koga je odredio provincijal te dominikanca Henrika s drugom (BF V, 48s). Istog dana papa šalje kralju pismo *Benedictus Deus* u kome hvali kraljevu spremnost itd. a navodi da će naknadno poslati patrijarha iz Grada te generalne prokurore franjevaca i dominikanaca da ga svečano prime u katoličku crkvu. (*n. dj.*, 49–51). Međutim od svega toga nije bilo ništa kao što to nije bilo ni s njegovim nasljednikom Stevanom Dušanom. kad bi naime ovaj bio ugrožen od Mađžara ili pak želio dobiti vodstvo za rat protiv Turaka, nazivao bi sebe »sanctae sedis filium obedientissimum«; inače »eos, qui ad haeresim' Latinorum inclinabantur, ad metalla damnabat« (BF V, 49 nt. 2). A kad ga je 1354. godine Ljudevit I. pobijedio i zarobio, zakleo se da će prihvatiti uniju. Pušten na slobodu i još bogato odbaren, vratio se i opet nikom ništa (AM VIII, 130ss).

²⁰BF IV, 474s; BFEp, 216 br. 2135; AM V, 446s; AcBos, 17 br. 98. Zadar, 164 br. 56. Izdavači tog spisa različito očitavaju datum: »III-4-IV-VI kal. Maii anno IV-V«. U Zadru postoji i prijepis koji je 1314. godine napravio stonsko-korčulanski biskup fr. Ivan iz creskog franjevačkog samostana, a objavio ga je FABIANICH I, 425ss.

očito je da se ne radi o franjevačkoj provinciji, Sbaraglia povezuje ovo apostolsko pismo *Licet ex omnibus* s onim Inocenta IV. *Cum negotium Fidei* od 12. travnja 1254. godine, te veli: 'Već pod Inocentom IV. naši su fratri obavljali službu inkvizitora »in Sclavonia« ...²¹

Za razliku od prethodnih papinskih ovlaštenja ovo, Bonifacija VIII, izričito spominje da provincijal, ili u njegovoj odsutnosti vikar, može ne samo zamijeniti kojeg od inkvizitora nego može po njegovoj smrti imenovati i drugoga; a to u stvari znači trajnu ovlast imenovanja inkvizitora na rečenim područjima.

Od 1324–29. djeluje u tim područjima glasoviti fr. Fabijan iz Motovuna u Istri, naravno sa svojim pomoćnicima. Što se tiče Bosne, 1. srpnja 1327. Ivan XXII. toplo preporuča fra Fabijana i njegove suradnike bosanskom banu Stjepanu Kotromaniću i mađarsko-hrvatskom kralju Karlu Robertu, da im budu pri ruci²². Primivši Fabijanov izvještaj o dobroj suradnji koju su mu pružila spomenuta dvojica, papa im zahvaljuje²³. Iz Bosne nemamo nikakva slučaja na koji bi se fra Fabijan potužio papi kao što se, naprotiv, morao žaliti na napade u Trstu²⁴ i u Zadru²⁵. To bi onda moglo značiti da je sa svojim suradnicima bio dobro prihvaćen u Bosni.

1327. fra Fabijan se obraća Ivanu XXII. protiv dominikanaca koji su mu osporavali službu istraživatelja pravovjerja. Fabijan je papi pokazao povelje Nikole IV. i Bonifacija VIII. 1. kolovoza iste godine papa se žali provincijalnom prioru što je Matija iz Zagreba O. P., ne spomenuvši ovlasti dane franjevcima, ishodio od njega tu službu za dominikance; stoga papa opozivlje ovlasti dane dominikancima u nabrojenim zemljama, a njima prepušta ugarske krajeve kao i propovijedanje križarske vojne protiv heretika Transilvanije, Bosne i Hrvatske²⁶.

Mora da su dominikanci naknadno podastrijeli papi prethodne povelje u svoju korist, jer je papa 16. ožujka 1330. naredio nadbiskupima Zadra i Splita da strankama ukažu dan ročišta pred papom u Avinjonu, ne da oni prosude – kako neki pišu – već da uvidom u povelje apostolska stolica okonča spor («...comparere ...coram nobis ...ad quos in eisdem provinciis praefatum inquisitionis officium pertineat, iusto apostolicae sedis iudicio terminetur») ²⁷. Pravorijek do sada nije pronađen²⁸. Postupak Benedikta XII. od 22. svibnja 1337. godine bio bi na strani

²¹BF IV, 474 (k).

²²BF V, 326s; AM VII, 64s. Ovaj i slijedeći spis Wadding donosi pod god. 1326, a trebao je pod 1327.

²³BF V, 327; AM VII, 66s. Spisi od 22. 11. 1329: BF V, 450s.

²⁴BF V, 254 i 286.

²⁵BF V, 451.

²⁶BF V, 326s bbr. 668–670; AM VII. 64–66.

²⁷BF V, 464. Sličnih sporova između franjevaca i dominikanaca bilo je i drugdje, u Lombardiji, Tarvizijskoj krajini itd. Povodom su gotovo uvijek bila neprecizna ovlaštenja pojedinih papa.

²⁸Šteta da su se zagubile sve četiri bule Ivana XXII. u vezi inkvizitorstva kod nas. Još 1587. nalazile su se u zadarskom samostanu sv. Frane; s druge strane Gonzaga im je dao i odviše kratak sadržaj, bez datiranja. Ako je Gonzaga slijedio vremenski redoslijed, onda bi prve dvije značile ovlast franjevcima, treća zabranu dominikancima (ona od 1. 8. 1327 ?), a četvrta bi, možda ona iz 1330. godine bila u prilog dominikancima, s tim da si mogu uzeti franjevce kao pomoćnike («... et alia eiusdem (tj. Ivana XXII.), ut patres Dominicani ad huiusmodi munus in eadem Provincia assumpti, fratres Minores sibi coadiutores asciscere possint»): GONZAGA, 435. Postojala je i peta bula, ali ona je bila upravljena ugarsko-hrvatskom kralju i poticala ga da pomogne inkvizitorima »contra haereticos Dalmatas« (n. mj.).

franjevaca. On se naime obraća kninskom knezu Nelipiću te knezovima senjskim, krbavskim, ključkim i kliškim, da podrže franjevačke inkvizitore koji djeluju u Bosni i u susjednim krajevima²⁹.

Vremenski razmaci dokumentirane prisutnosti franjevaca u Bosni su toliko bliski da je opravdano predmijevati njihovu neprekinutu prisutnost od 1248. do 1337, praktički za cijelog vijeka prije osnivanja vikarije. Franjevci iz Dalmacije te iz Slavonije i Srijema³⁰ su zacijelo još prije 1248. misionarili među braćom po krvi i jeziku, u Bosni. Neuspjeh dominikanaca možda treba najvećim dijelom pripisati njihovom dolaženju iz Mađarske odakle su dolazile križarske vojske, a on se povećavao ako nisu vladali jezikom naroda³¹. Franjevci su, naprotiv, dolazili uglavito iz primorskih krajeva.

Između 1300. i 1322. u Bosni vladaju Šubići, Pavao pa Mladen, veliki prijatelji franjevaca; dosta je pripomenuti Bribir i Skradin te postavljanje franjevaca za prve biskupe u Šibeniku i Makarskoj. Posve je naravno zaključiti da su ih favorizirali i u Bosni, a opsežna delmitenska biskupija morala je biti Šubićima nešto poput »hrvatskog biskupa« u vrijeme hrvatskih kraljeva³².

1322. dolazi na vlast u Bosni ban Stjepan II. Kotromanić, katolički odgojen u Dubrovniku, koji 1333. dobija Pelješac. Ako je želio koliko toliko srediti vjerske prilike u Bosni, morao se obilno poslužiti spremnim franjevcima (od 1324. djeluje tamo fr. Fabijan s drugovima), a iz onoga što slijedi, morao ih je imati za svoje najbliže i pouzdane savjetnike.

2. Osnutak i zlatni vijek konventualske Bosanske vikarije (1340–1430)

Nakon ranijih kolebanja³³ danas se općenito piše da je Bosanska vikarija³⁴ osnovana 1339/40, da ju je osnovao fr. Gerard Oddone/Ot, ministar general, koji je pošao u Bosnu na poziv mađarsko-hrvatskog kralja Karla Roberta. Nisam susreo u literaturi da bi se netko zapitao tko je zapravo idejni inicijator Bosanske vikarije. Smatram da na to pitanje možemo odgovoriti na temelju zaključivanja iz sačuvanih spisa. Iz pisma naime pape Benedikta XII. od 28. 2. 1340. doznajemo da je general reda fr. Gerárd prethodno obavijestio papu o tome da je pošao u

²⁹BF VI, 48s.

³⁰O prisutnosti franjevaca hrvatske provincije pod nazivom »Hungariae« u Slavoniji i Srijemu već od 1220. v. MF 82/1982/247–310.

³¹Ne bi li to potvrđivala i činjenica da Stevan Dragutin izričito traži od Nikole IV. inkvizitore koji govore jezik puka. – O dominikancima u Bosni napisano je koješta. Valjda će jednom netko napisati istinsku povijest dominikanaca pa i povijest njihove inkvizicije u Bosni i okolnim krajevima. U novije vrijeme neki čak pišu da im u Bosni nema ni spomena nakon tatarske provale (1240–42). Izgleda, naprotiv, da su dobili bulu istovjetnu onoj franjevačkoj iz 1254. (usp. Bull. Ord. Praed. I, bula 318 Inoc. IV.); 1308. sa fr. Grgurom, franjevcem iz Kotora, Klement V. šalje i dominikanca Henrika; konačno, osim ranijih bosanskih biskupa dolaze i dominikanski biskupi, već 1280. Andrija, 1317. Petar, a 1376. Dominik (HC I, 142).

³²CCP 10/1986/ br. 17, 96–100, 107 nt. 82.

³³Među drugima je i Wadding mislio da je Bosanska vikarija postojala već u vrijeme sv. Bonaventure (v. II. dio, *Osma kustodija*).

³⁴Odlukom generalnog kapitula 1239. bilo je zabranjeno osnivati nove provincije. Broj im je bio fiksiran na 32: 16 cismontanskih i 16 ultramontanskih. Ipak do 1264. podignute su dvije: bolognska i grčka /»Romaniae«. Inače novoosnovane jedinice primale su naziv Vicaria/ Vicariatus, a poglavar vikara (ministra generala) s ograničenom vlašću kao uostalom svi vikari u Crkvi.

Bosnu na poticaj kralja Karla, da mu je ususret došao ban Stjepan (II. Kotromanić) koji ga je primio s počastima i izrazio mu čvrstu volju iskorijeniti heretike iz svoje zemlje ukoliko ga sv. Stolica i ugarski kralj u tome pomognu; inače bi se heretici mogli obratiti za pomoć shizmaticima – »quos habet terrae suae vicinos« – dakle ne u Bosni³⁵. Ista misao izražena je i u pismima kralju Karlu i banu Stjepanu: naglašena je važnost istrebljenja heretika već i radi sigurnosti u njihovim zemljama (»... quam periculosum sibi et haeredibus suis possit existere, si in dicto principatu... haeretici commorentur«)³⁶.

U sva tri pisma govori se samo o tome kako konačno iskorijeniti heretike u Bosni. Nema ni spomena o osnivanju odnosno osnutku vikarije. Fra Gerard je morao obavijestiti papu o svom dolasku u Bosnu negdje u prosincu 1339. ili prvih dana siječnja 1340, a to je moralo biti vjerojatno odmah nakon što je bio lijepo primljen od strane bana Stjepana. Da je fr. Gerard u trenutku kad je javljao papi o svom dolasku u Bosnu već bio osnovao ili samo ozbiljno kanio osnovati vikariju, zacijelo ne bi ispustio tu prevažnu vijest³⁷. Osnivanje novih teritorijalnih jedinica/vikarija spadalo je u ovlast generalnog kapitula s papinskim odobrenjem. 1339. nije bilo generalnog kapitula koji bi eventualno unaprijed ovlastio generala za podizanje nove vikarije, a nema nikakva oslonca nagađati da bi Gerard tu ovlast prethodno bio tražio od pape kome o osnutku ne javlja baš ni jedne riječi. Jedina tema pisama bila je uspješna organizacija inkvizicije u Bosni.

Zamisao o vikariji morala je uslijediti nakon Gerardova pisma papi, a na temelju razgovora s banom i fratrima koji su već djelovali u Bosni, bilo po misijskim postajama bilo uz »inkvizitore«, naravno, svi iz hrvatskih krajeva. Mora da su ovi zajedno s banom, posredovanjem kralja Karla, pozvali generala reda da se osobno uvjeri o golemom poslu, a s druge strane i o nedostatnom broju braće, te da dobije poticaj poslati braću iz drugih provincija reda kako bi cijeli red preuzeo odgovornost za tako opširan posao za koji su, i uz najbolju volju, hrvatska braća bila nedostatna.

Tu zamisao fratarara mora da je rado prihvatio – a možda i insinuirao? – ban Stjepan, kao dobar katolik, ali mogao je na nju utjecati i sam politički vidik: osigurati dovoljno klera, svoju zemlju učiniti crkveno neovisnom o Ugarskoj, pa zauvijek ukloniti izliku za vojne pohode protiv »krivovjeraca«; a u političke svrhe ići za obratnim ishodom tj. za tim da vjera katolička postane što više omražena, a vladalačka kuća zbačena.

Koliko je ban Stjepan uzeo k srcu franjevce i njihovu vikariju, razabiremo već i iz toga što im je odmah počeo graditi velebnu gotsku crkvu sv. Nikole u Milama kod svoje prijestolnice Visokog; tu će biti i zadužbina bana i kralja Tvrtka. Nešto kasnije Stjepan će davati dalekosežne upute sv. Stolici kako bi u Bosnu stigao što veći broj misionara. No nije se tu radilo samo o broju nego i izobrazbi fratarara; trebalo je slati suradnike »linguae slavonicae«³⁸ non ignaros vel

³⁵BF VI, 74s; AM VII, 274 br. 8.

³⁶AM VII, 275 br. 9.

³⁷Začuđuje što mnogi pišu da je fr. Gerard već 5. listopada 1339. postavio bl. Peregrina iz Saksonije za vikara u Bosni tj. dan nakon blagdana sv. Franje! Simbolički lijepa, ali ničim dokazana tvrdnja, povremeno se prepisuje a da nitko ne donosi dokumente. Da li je Peregrin uopće bio u pratnji fr. Gerarda? Ako jest, fr. Gerard ga je prije povratka mogao ostaviti u Bosni da organizira sve što je bilo potrebno za vikariju, ali nikako još za vikara. To će postati tek u lipnju 1340.

³⁸Ako je 1291. Stevan Dragutin, srpski kralj, tražio inkvizitore »idiomatis regionis«, za

saltem ad addiscendum aptos«. Ban je mislio na duži rok i želio da Bosanska vikarija postane samodostatna također i s teološki dobro pripremljenim fratrima, koje je trebalo slati na školovanje u okolne provincije; svjestan prekarnosti, on traži ovlaštenje za vikara da smije osnivati samostane van Bosne³⁹.

Zamisao se morala dopasti fr. Gerardu, ali do njezina je ostvarenja moglo doći samo na generalnom kapitulu o Duhovima te iste godine⁴⁰, tim više što je trebalo zainteresirati sve provincije da odvoje što veći broj misionara za novu vikariju. Rješavanje takvih problema spadalo je na cijeli red, a ne samo na ministra generala.

S koliko je samostana započela živjeti novoosnovana Bosanska vikarija? Smatram da možemo uzeti podatak koji nam pruža tzv. *Series (Provinciarum) Saxonica*: dvije kustodije (minimum za osnivanje nove jedinice) s dvanaest samostana⁴¹; možda i s kojim samostanom manje, ali nikako s manje od šest samostana, jer je svaka kustodija morala imati najmanje tri samostana. Budući da je vikarija bila osnovana u lipnju 1340. s najmanje šest samostana, a misionari iz drugih provincija sigurno još do tada nisu mogli stići, osnutak je bio izvršen uzdignućem na rang samostana dotadašnjih jačih misionarskih centara s hrvatskim franjevcima. Da su ti centri postojali prije 1340, izravno nam dokazuje spis Klementa VI. od 13. srpnja 1344. u kome se govori o popravcima ili ponovnoj gradnji franjevačkih crkava u Bosni («...in reaedificationem et reparationem ecclesiarum»)⁴². Samo su četiri godine prošle od uspostave vikarije, a ovaj dokument govori već o popravljanju zacijelo starih crkava te o zamjeni dotrajalih i malih s novim i većim crkvama.

Ovaj podatak stoji u rješenju Klementa VI. kojim ovaj smiruje bosanskog biskupa Lovru, koji je osobno došao u Avignon da se tuži papi. Fra Gerard je naime kao antiohijski patrijarh (od 27. veljače 1342.) ishodio od pape da fr. Peragrin, prvi bosanski vikar, može po Bosni sakupljati desetinu kako bi se mogle popraviti i nanovo sagraditi dotrajale franjevačke crkve. Papa odgovara biskupu da se ovlast dana franjevcima nikako ne proteže na podavanja koja pripadaju biskupu po drugom naslovu⁴³.

Da bi se izbjegli eventualni budući sukobi između biskupa i fratara, ban Stjepan preporuča papi fr. Peregrina iz Saksonije za biskupa vikara. I doista, 28. siječnja 1349. papa ga imenuje bosanskim biskupom iako su splitski kanonici izabrali Peregrina sebi za nadbiskupa⁴⁴. No bosanski biskup stoluje u Đakovu već od

---

dio Bosne pod njegovom vlašću, a što su razni pisci različito interpretirali (srpski, odnosno hrvatski), u dopisu bosanskog bana izričito stoji »lingua slavonica« tj. hrvatski.

³⁹*AcBos*, 28s; *BF VI*, 194s nt. 3.

⁴⁰1340. godine Duhovi su bili 4. lipnja. No na sam blagdan kapitularne sjednice se ne održavaju; stoga nije ispravno pisati da je Bosanska vikarija osnovana 4. lipnja 1340. nego u lipnju 1340.

⁴¹GOLUBOVICH, 245. Golubovich je vrlo suzdržljiv obzirom na brojke samostana koje donosi saksonska serija. No to proizlazi iz njegove procjene vremena iz kojeg bi ona potjecala («c. 1300?») te od pretpostavke da je Bosanska vikarija postojala već u 13. stoljeću.

⁴²*BF VI*, 148 br. 273; *AcBos*, 25 br. 143.

⁴³Iz papina odgovora bosanskom biskupu Lovri ne možemo zaključiti da su fratri za popravak svojih crkava trošili i novac koji je pripadao biskupu kao ni da li je biskup pretendirao na koji dio od posebnog sabiranja za fratarske crkve. Radilo se valjda samo o načelnom pravnom pitanju na teritoriju njegove biskupije.

⁴⁴*HC I*, 148.

1252. Franjevci imaju svoju Bosansku vikariju sa sjedištem u Visokom. Trebalo je organizirati hijerarhiju koja bi rezidirala u zemlji, od Save pa sve do primorskih gradova.

Splićanin fra Madije rezidira na ogromnoj delmitenskoj biskupiji Šubićevaca. Osnivaju se i manje biskupije: »Crainensis« oko 1345. s fr. Ivanom Valentinom (osporava je splitski nadbiskup), oko 1347. niče »Dalmatiensis« s fr. Guerinom te 1352. »Croatiensis« s fr. Jakovom. Delmitenska biskupija postaje duvanjska, a bosanska, u neko još neutvrđeno vrijeme, ostaje u Đakovu s uskim pojasom bosanske Posavine, dok u srcu Bosne niče visočka biskupija (u kojoj su 1434. ujedinjene: Capiriensis, Visoconensis, Bistuanensis /ne Biduanensis/, a 1440. i Srebrincensis), pod dubrovačkom a ne više kaločkom metropolijom⁴⁵.

Osnivanje Bosanske franjevačke vikarije pod vodstvom i garancijom cijelog reda nastojali su koristiti i mađarski kraljevi, napose Ljudevit Veliki (1342–82). On je u njoj vidio dobru prigodu da uz pomoć velikog broja misionara privede u katoličku crkvu shizmatike i heretike u novoosvojenim područjima na jugoistoku, a time i politički bolje uklopi te zemlje u Mađarsku. Ljudevit je mudro postupio u političkom pogledu kad u te krajeve nije uvodio mađarske fratre, ne samo zato što ih brojčano nije bilo dovoljno nego još više zato što ih narod nije volio⁴⁶; bilo je to slično kao što narod u Bosni nije rado prihvatio dominikance iz Mađarske nego mnogo radije franjevce iz Dalmacije⁴⁷.

Ubrzo nakon svog osnutka Bosanska vikarija izlazi dakle izvan političkih granica Bosne, preko Save i Dunava. Na molbu kralja Ljudevita ministar general fr. Marko iz Viterba 1366. upravlja pismo umbrijskom, provincijalu sv. Franje, da prigodom blagdana Porcijunkule pročita generalov apel za misionare u Bosanskoj vikariji, za područja u Bugarskoj, gdje su fratri u kratko vrijeme primili u katoličku crkvu preko 200.000 krivovjeraca⁴⁸ o čemu svjedoči popis napravljen na kraljevu zapovijed (»ultra 200.000... ex iussu regis ....in scripturam publicam sunt redacti«); odaziv je bio golem, ali premalo poslenika⁴⁹. Mora da su fratri došli u Bugarsku ubrzo nakon što je kralj Ljudevit 1365. osvojio dio Bugarske s gradom Vidinom. Nedugo nakon toga ovlaštenjem Urbana V. (1362–70), mora da je u te krajeve krenuo i fr. Kuzma iz Zadra s 50 fratara iz »Sclavoniae«⁵⁰. Hrvatska provincija, koja je pripravljalala ostvarenje Bosanske vikarije, pružala joj je i nadalje

---

⁴⁵O navedenim biskupijama v. CCP br. 17/1986/96–108.

⁴⁶Tako u pismu od 13. listopada 1373. Grgur XI. navodi da Vlasi/Rumunji nisu zadovoljni s mađarskim svećenicima: »...et de sacerdotibus Hungaris...non sunt bene contenti« (BF VI, 538).

⁴⁷Monay, povjesničar mađarske provincije franjevaca konventualaca konstatirao je sa stanovitim čuđenjem: »Conventus nostri...penitus desiderantur in parte... meridionali inter flumina Marusium et Danubium, in sic dicto Banatu de Temes et Szörény« (F. MONAY, *De Provincia Hungariae OFMConv. Memoriae historicae*. Romae 1953, 36). U tim krajevima doista nije bilo samostana mađarske provincije, ali je red imao brojne samostane/loca Bosanske vikarije.

⁴⁸Pretpostavljam da se nije radilo isključivo o političkim granicama bugarske države nego o granicama Bugarske kustodije (popis samostana v. II. dio – 1).

⁴⁹BF VI, 420 nt. 4. Posve slično pismo za blagdan Porcijunkule upravio je Grgur XI, dne 22. lipnja 1372. No on je ipak odredio da ukupni broj fratara, svećenika i braće ne prijeđe 60 (»...quod ultra numerum 60 fratrum... recipere non praesumant«) (n. dj., 479).

⁵⁰Ovo pismo Urbana V. fr. Kuzmi iz Zadra zabilježio je GONZAGA, 435; danas zagubljeno; spominje ga i FABIANICH II, 28.

izdašnu pomoć: tamo djeluje sv. Nikola Tavilić iz šibenskog samostana, bl. Grgur vidinski – mučenik iz trogirskog samostana, fr. Antun, prvi biskup u Vlaškoj iz splitskog samostana te toliki drugi kojih imena nisu doprla do nas. K tome oko 1400. hrvatska je provincija ustupila vikariji čak sedam svojih samostana: Korčulu, Novigrad, Pašman, Pridvorje, Rožat, Slano, Stinicu, a još u počecima vikarije i stonski samostan o kome Wadding piše: »...hic locus plurimis annis suberat *Patribus Conventualibus Vicariae Bosnae*...«⁵¹, zapravo od 1344. do 1438.

Od početnih šest do dvanaest samostana, koliko ih je vikarija imala u trenutku osnivanja, broj samostana se brzo množio. Smatram da je vikarija svojim širenjem do Vidina već prije 1370. brojila sedam kustodija s preko 30 samostana/*loca*. Fr. Bartol Pizanac ih je 1390. zabilježio 35⁵²; *Series Ragusina* iz 1385. donosi 36 samostana⁵³. U stvari ih je bilo mnogo više. Ostavljajući po strani oko 28–30 samostana koji su naknadno bili osnovani i dobiveni, za 10 drugih koji nisu ušli u spomenute serije imamo bule osnutka do 1390, a da i ne govorimo o onih oko 27 samostana za koje je slavni vikar fr. Bartol iz Alverne primio kumulativne bule od Grgura XI. između 1372. i 1374. godine⁵⁴ za područja »*in Bosna, in metis Hungariae, in Rascia, Bulgaria, Bassarath... et aliis locis vicinis*«. Pizanac je vjerojatno bio svjestan da je mnoge samostane izostavio, jer samu vikariju uvodi vrlo značajnim riječima: »*Vicaria Bosnae aequipollet multis provinciis*«⁵⁵ tj. Bosanska vikarija ravna mnogim provincijama. No moglo bi to značiti i da je velika kao više provincija zajedno tj. kao nekoliko manjih provincija zajedno.

3. Počeci i uspon franjevačke opservancije u Bosanskoj vikariji

Povratkom Urbana V. iz Avignona u Rim 1367. u cijeloj se Crkvi pa i u redovima osjećala živa potreba obnove. U franjevačkom redu obnovu je počeo bl. Paoluccio Trinci 1368. uz blagoslov poglavara konventualaca, i to najprije u Umbriji, a zatim u Markama. Reforma je naglašavala povučenost u eremitaže i najstrože održavanje izvornog franjevačkog siromaštva⁵⁶. Paolucciejev pokret dobio je zamaha kad je general reda fr. Henrik Alfieri (1387–1405) dopustio franjevcima da mogu primati i svoje novake (do tada su to bili samo konventualci željni strožeg života u eremima) te da se slobodno mogu širiti po cijeloj Italiji, Korzici i Bosni. Pokret je dobio poticaj i dopuštenjem što ga je Bonifacije IX. 1403. dao franjevcima, da smiju otvarati samostane i izvan Umbrije i Marke⁵⁷.

Slični reformni pokreti nicali su u Francuskoj, Španjolskoj i Portugalu od 1388. do 1392. i to pod provincijalnim vikarima, koje je kao nepredviđene u Re-

⁵¹AM VIII, 43.

⁵²AF IV, 555s.

⁵³GOLUBOVICH II, 225.

⁵⁴Tri glavnije bule u BF VI, 477s; 509s; 535s.

⁵⁵AF IV, 555.

⁵⁶I sv. Bonaventura brani braću koja žive u velikim gradskim samostanima »*inter homines... propter eorum aedificationem ut promptius eis adsimus quando requirunt a nobis poenitentiam, doctrinam et salutis consilium*« i jer je u takvim samostanima »*maior devotio... ordinatior vita... officium divinum pulchrius... novitii melius informati... studium theologiae...*« (S. BONAVENTURA, *Opera omnia*; izd. Quaracchi 1898; vol. VIII, 340 i 367). Danas su praktički i reformni franjevački ogranci došli na ono protiv čega su se nekoć uporno borili.

⁵⁷G. PARISCIANI, *Regesta Ordinis Fratrum Minorum Conventualium I (1488–1494): Fonti e Studi Francescani I*, str. XXXVI, XLV, 201 nt. 1; Padova 1989.

guli dokinuo pisanski papa Aleksandar V. (kao konventualac fr. Petar Filargo iz Krete) i njegov nasljednik, bolognski Ivan XXIII.⁵⁸ No na saboru u Konstanzu su 23. rujna 1415. francuski opservanti ishodili – sede vacante – dekret *Supplicationibus personarum*, kojim su dobili unutarnju neovisnost od konventualaca⁵⁹. Bio je to prototip za slične slučajeve u drugim zemljama.

Prvi dakle umbromarkeški »fratres devoti, fratres locorum devotorum, devota familia« stigli su u Bosansku vikariju negdje oko 1400. Živjeli su s ostalima, održavajući strože siromaštvo, ali u ostalome posve ovisni od konventualskih poglavara. S pojavom prvih samostana samo za opservante – niču najprije u Mađarskoj: Oзера (1418), Nagy-Kanizsa (1423), Vizsegrad (1425)⁶⁰ – a svi su bili podložni jurisdikciji bosanskog vikara, pojavljuje se figura *Custos domus Bosnensis* za njihovu unutarnju disciplinu i organizaciju, gdje god se nalazili od Crnog do Jadranskog mora⁶¹; za vanjske pak pravne poslove i nadalje ostaje mjerodavan konventualski vikar, kako to jasno proizlazi iz pisma Eugena IV. koji se 4. lipnja 1431. žali što vikar Bosne uporno ne šalje braću opservante u Felfalu u Rumunjskoj⁶². Papa se obraća rečenom kustosu u Visokom/=domus Bosnensis/, a vikara će opservanti sebi ishoditi tek 24. travnja 1434. na Saboru u Bazelu⁶³.

Izgleda da se opservantski kustos počeo ponašati posve neovisno od vikara. Samo tako se može protumačiti zašto je vikar oklijevao poslati opservante u Felfalu. Nije isključeno da se taj kustos počeo nazivati čak i vikarom. To bi naime slijedilo iz molbe grčkih opservanata koji su molili Eugena IV. da bi i oni mogli imati svog vikara, neovisno od provincijala, kao što su to postigli oni u Bosni (»... sicut... fratribus de Bosna praedictis auctoritate per privilegia et indulta praemissa concessum fuerit«). I doista, dobili su svog vikara 1. listopada 1431.⁶⁴ Predmnijevati je također da je vikar /konventualac/ morao obrazložiti papi zašto je oklijevao poslati opservante u Felfalu: trebalo je najprije srediti pravno pitanje *Custos-a domus Bosnensis*.

⁵⁸BF VII, 417s; 483 br. 1338; AM

⁵⁹BF VII, 493ss; AM IX, 262ss.

⁶⁰Gradnju opservantskog samostana u Ozeri (između Dunava i Blatnog jezera) odobrio je Martin V, dne 28. svibnja 1418. (*AcBos*, 104s; *BF VII*, 506s). – Samostan u Nagy-Kanizsa (35 km sjeverno od Koprivnice) odobrio je isti papa dne 26. prosinca 1423. (*BF VII*, 605 br. 1595), a onaj u Vizsegradu (kod Budimpešte, a ne onaj u Bosni, kako neki pišu) dne 27. lipnja 1425. (*BF VII*, 627 br. 1649). Dok se za prva dva samostana u buli ništa ne veli pod čiju se jurisdikciju stavljaju, za višegradski čitamo: »solum et dumtaxat generali ministro ipsius ordinis aut eius in provincia Bosnensi vicario... subesse debeant«. Udvostručeni »solum« i »dumtaxat« mogao bi značiti da je mađarski provincijal svojatao stanovita prava na već utemeljene opservantske samostane u Mađarskoj koja su imali francuski provincijali prema odredbama Sabora u Konstanzu: provincijali su imali pravo potvrđivati opservantskog vikara, a provincijalni kapitul opservantske gvardijane.

⁶¹*Custos domus Bosnensis* prvi put se susreće u buli *Rationi congruit*; pripremio ju je Marin V. (20. veljače 1431) a objavio Eugen IV. dne 10. ožujka 1432. (*BFns I*, 30s; *AM X*, 564s). Prvi dakle poglavari opservanata u Bosanskoj vikariji nose naslov *Custos*, a ne vikar, jer je ovaj bio konventualac. U svojoj *Cronica* fr. Nikola Glassberger OMinObs piše kako su u Njemačkoj sve do 1450. »Custodes regebant...solum Custos Fratrum de Observantia...« (*AF II*, 330). Isti suvremeni kronist bilježi kako su do 1450. opservanti u Njemačkoj imali šest samostana (str. 329).

⁶²*BFns I*, 17 br. 16. Samostan u Felfalu za opservante Bosanske vikarije odobrio je Martin V. još 7. prosinca 1426. (*BF VII*, 666s; *AcBos*, 136) br. 699).

⁶³*BFns III*, 941s – opširnije o tome niže.

⁶⁴*BFns I*, 21 br. 28.

No vratimo se na pitanje zašto su generali reda uopće stavili sve opservante u spomenutim zemljama pod vikara u Bosni, a ne npr. pod provincijala u Mađarskoj, koja je i politički i crkveno mnogo više značila a k tome su opservantski samostani prije nikli u njoj nego u Bosni. Mislim da je logički odgovor slijedeći: ministri generali, ne predviđajući da će jednog dana reformni fratri stvoriti odvojenu franjevačku obitelj, favorizirali su reformu reda, ali su se pribojavali da je ministri provincijali ne bi ometali⁶⁵; stoga su one koji su željeli stroži život stavili pod okrilje svog vikara u Bosni kojeg je imenovao samo general i koji je imao, naravno, ograničenu vlast kao uostalom i svi vikari.

Da ubrza reformu Reda u tim predjelima, general reda fr. Guglielmo de Casale imenovao je 1432. godine opservanta fr. (sv.) Jakova iz Marke svojim vikarom u Bosni. No ovaj, umjesto da odstrani eventualne pogreške – tko ih nema? – konventualaca, namislio ih je jednostavno pretvoriti u opservante. Nikakvo čudo da je naišao na snažnu oporbu, napose učenih fratara (patres magistri) na dvoru kralja Stjepana Tvrtka II. Kralj je zamolio Jakova da ne uvodi novotarije nepoznate svetim predšasnicima u njegovu kraljevstvu (*»ne inciperentur per vos in eodem nostro regno que usque modo non fuerunt per priores sanctos vestros fratres exorta«*). Svetac, gnjevan napusti Bosnu, ode u ugarska područja, Srijem itd., tvrdeći da ga je Tvrtko istjerao iz Bosne i proglašavajući ga heretikom.

Ni kralj na to nije mogao ostate indiferentan. Napisao mu je 1. travnja 1433. dugo pismo iz koga su povučeni i gornji navodi; protestirajući protiv kleveta, pozvao ga je da ih opozove, inače će biti prisiljen da se obrati na rimsku Kuriju⁶⁶. Nije mi poznato kako je Jakov Markeški reagirao na gornje Tvrtkovo pismo.

Pretjerana revnost svečeva, koja je u kratko vrijeme htjela prevesti konventualce na opservanciju, prisilila je braću u Bosni da zatraže zaštitu samog generala reda. Ovaj, iako s mnogo takta, potiče Jakova da blaže postupa, a napose da ne sablažnjava ljude propovijedajući izopćenje onima koji su davali milostinju braći koja ga nisu htjela slijediti (*»ut a rigore, quo in Bosnenses fratres procedit, sibi temperet... Unum vobis prorsus suadeo, ut non scandalizetis in populo fratres predictos; conquerentur multo, quod predicatis terribilia contra ipsos et queritis eorum confusionem predicando quod sint excommunicati qui faciunt elemosinam eis«*)⁶⁷.

Konventualci zacijelo nisu mogli tako duboko pasti u samih tridesetak godina nakon mudrog upravljanja vikara fr. Bartola iz Alvernije (1367–1406)⁶⁸. Ipak nisu smatrali shodnim da se odreknu materijalnih dobara potrebnih za apostolat među tolikim hereticima i shizmaticima⁶⁹. Dvadeset godina kasnije i bosanski će opser-

---

⁶⁵Već je 28. srpnja 1414. Ivan XXIII. publicirao odredbu Aleksandra V: *»...quod ministri provinciales in suis provinciis, et conventibus pro tempore existentes fratres, volentes regulam ipsius ordinis secundum Deum observare, non possint aut debeant quomodolibet impedire...«* (BF VII, 482 br. 1338).

⁶⁶AcBos, 139 br. 711.

⁶⁷N. dj., 166 br. 769.

⁶⁸Imamo svjedočanstvo fr. Bartola iz Pise: *»In hac vicaria fratres secundum regulam vivunt, et mirabilem fructum suis praedicationibus in convertendo infideles assidue faciunt«* (AF IV, 556). Još 1402. vikar fr. Bartol iz Alverne piše papi Bonifaciju IX. o obraćenju oko 50.000 nevjernika (BF VII, 140 br. 405).

⁶⁹Jakov Markeški htjede naprotiv otjerati *»quosdam religiosos regni de tenutis et pertinentiis castri Jaice«*, ali se tome oprije Tvrtko II: *»talia non debetis facere incipere, neque fieri per vos exoriri«* (AM X, 271; AcBos, 146 nr. 726).

vanti jadikovati za dobrima koja su primali u vrijeme dok su u Galatini bili konventualci⁷⁰; 1473. tražit će i dobiti dozvolu da primaju i nekretnine⁷¹.

Kako je naprijed rečeno, 1433. vikar Bosne Jakov Markeški nalazi se u Mađarskoj. 1434. moćni promicatelj opservancije car Sigismund postiže 24. travnja dekret *Universalis Ecclesia* sabora u Bazelu u korist opsrvanata Bosanske vikarije. Bit će to za njih *magna carta*, ističe ponosno sastavljač *BFns* Pou y Marti, dodavši još: »et habuit effectum bullae papalis«⁷².

O čemu se tu radi? U odsutnosti pape Eugena IV. i ministra generala reda fr. Guglielma car Sigismund upravlja Saboru svoju molbu na potvrdu (»...Sigismundi Romanorum imperatoris et regis Hungariae, Nobis exhibita petitio continebat...«). Molba je bila sastavljena vrlo vješto. Tražila je potvrdu nekih privilegija koje su bile već na snazi: da opservanti i njihovi samostani budu neposredno podložni ministru generalu preko vikara u Bosni, isključivši svako miješanje ministra provincijala (tj. u Hrvatskoj i Mađarskoj); da se potvrde sve privilegije koje je Bosanska vikarija do tada primila; a ubačeno: da potvrda izabranog vikara spada na ministra generala. Koncilskim ocima moglo je izgledati da se tu radi o već ustaljenoj praksi kojoj se želi dati svečanije pravno obilježje od strane jednog Koncila, a što je traženo u dogovoru s ministrom generalom (»...eorum etiam generali ministro assensum praebente«)⁷³.

Kad je general saznao za sve to, tražio je da se opservanti odreknu onoga što su obzirom na izbor vikara isposlovali koncilskim dekretom, jer se inače ne mogu više zvati manjom braćom (»Ubulle, quam ipsi impetraverunt in concilio de electione vicarii: re vera non possunt bona conscientia fratres minores vocari...«). Također je potvrdio fr. Jakova Markeškog vikarom⁷⁴. Opservanti su se valjda žalili papi što general ne poštuje saborske odluke jer je Eugen IV. 25. kolovoza 1436. naredio generalu »ut eligat vicarium observ. provinciae Bosnae«⁷⁵.

Moglo bi se pitati zašto su opservanti tražili od Koncila da mogu izabrati vikara kad su ga već imali zajedno s konventualcima u vikaru opservantu fra Jakovu? No Jakov je boravio van Bosne iako u Bosanskoj vikariji preko Save i Dunava. Stoga su se mogli pribojavati da ministar general ne bi za novog vikara imenovao kojeg konventualca nesklona opservantima te možda čak doveo u pitanje i dotadašnji *Custos domus* Bosnensis.

Nadalje bi se moglo pitati da li je car Sigismund upravio svoju molbu Saboru bez znanja i pristanka fr. Jakova Markeškog? U najmanju ruku saborski dekret mu se mogao sviđati jer je osiguravao izbor jednog opservanta za vikara, te se mogao nadati da će na taj način cijela vikarija prije ili kasnije postati opservant-

⁷⁰ »...ex qua multa eis pro sustentatione fratrum et domorum in partibus infidelium existientium commoda proveniebant...« (*BFns* I, 463).

⁷¹*BFns* III, 193s.

⁷²*BFns* III, 941 nt. 3. Tekst dekreta: 941s.

⁷³Prema izlaganju cara Sigismunda (»Quare pro parte ipsius imperatoris asserentis«/Sabor ne istražuje da li je istina) moglo bi se zaključiti da su opservanti bili u vikariji već u vrijeme Ljudevita I (1342–82) i da su mu bili vrlo dragi. No u sačuvanim spisima, a ima ih na desetke, do 1418. nema im nijednog spomena. Da je bilo pojedinaca i prije 1400, kako je rečeno, vrlo je vjerojatno, ali sigurno nijedan samostan nije bio samo za njih rezerviran.

⁷⁴*AcBos*, 149 br. 733. – Izgleda da su opservanti izabrali vikara već prije saborskog dekreta, jer se u jednom spisu od 22. siječnja 1434. spominje vikar Bosne fr. Ivan (*n.dj.*, 140 br. 714) u nadi da će ga onda i general morati potvrditi.

⁷⁵*BFns* III, 948 br. 67. – Ovom je zapravo naredbom Eugen IV. poništio prethodni koncilski dekret.

ska. S druge strane, saznajući za reagiranje ministra generala, mora da je nastojao smiriti svoje te ih pozvati da njega priznaju za vikara jer je tako general naredio.

Iz spomenutog dekreta saznajemo također da su opservanti 1434. u cijeloj vikariji – od Budima do Crnog i Jadranskog mora – imali samo par samostana: »...quod nonnulla loca, claustra seu conventus et domus dicti ordinis, de Observantia S. Francisci nuncupati, in Hungariae, Bosnae et Dalmatiae regnis constituta«. Radi se dakle o *nonnulla*=nekoliko ili par samostana (po svojoj prilici sedam do devet) i to u Mađarskoj, Bosni i Dalmaciji; nijedan u Hrvatskoj, Slavoniji, Raškoj, Vlaškoj, Apuliji (car ih zacijelo ne bi bio izostavio spomenuti) gdje su, naprotiv, konventualci u to vrijeme imali još mnogo samostana/loca.

Malo nakon toga car i kralj Sigismund prisilio je Tvrtka II. da dadne punu slobodu, 26. siječnja 1436., opservantima u svom kraljevstvu slijedećom svečanom poveljom: »Nos Stephanus Tvertkus, Dei gratia rex Bosnae... per... Sigismundum Romanorum Imperatorem... personaliter requisiti et moniti ...promittimus ...omnia claustra seu loca fratrum minorum ordinis s. Francisci de observantia vicariae Bosnae in dico regno nostro Bosnae et terris... potestati nostrae subiectis ac fratres in eadem nunc et in futurum... cuilibet eorum plenam, liberam et omnimodam facultatem in omnibus terris et locis regni Bosnae... praedicandi verbum Dei ac sanctae catholicae et romanae ecclesiae veritatem«⁷⁶. Ovom poveljom opservanti postaju punopravni partneri konventualcima u Bosni.

Zahvaljujući prilikama i zalaganju dvaju svetaca sv. Jakova Markeškog i sv. Ivana Kapistranskog u krajevima preko Save i Dunava, opservantizam se brzo širio, a uzduž Jadrana posebno se istakao fr. Nikola iz Trogira. U Bosni je jačem širenju doprinijela svađa vojvode Petra Vojslavića, gospodara Donjih Krajeva u Bosni⁷⁷, s kraljem. Budući da su konventualci pristajali uz kralja, bili su postepeno odstranjeni i zamijenjeni opservantima⁷⁸. No prilike nisu išle u prilog ni bosanskim opservantima. Upravo 1446. gube apulijsku kustodiju koju su preuzeli od konventualaca oko tri godine ranije, a u korist apulijskih opservanata⁷⁹; 1447. odcijepljena je posebna vikarija Dalmacije⁸⁰, a 1448. jednako i ona u Ugarskoj i Hrvatskoj⁸¹. Sve to se dogodilo odobrenjem generalnog vikara za opservanciju. Bosanski opservanti su se osjetili zapušteni od svojih viših poglavara pa su zatražili od pape Nikole V. da budu podložni ministru generalu, a ne više svom generalnom vikaru. Papa je molbu odobrio 24. listopada 1448.⁸²

Politički razdor a i vjerska podijeljenost doveli su do toga da su Turci zauzeli neka mjesta i krstarili Bosnom mnogo prije fatalne 1463. I konventualci i opservanti su u Bosni danomice brojčano opadali, pa Nikola V. 1452. bolno kostatira: »loca vicariae Bosnae maximam fratrum penuriam patiuntur« te nalaže vikaru da

⁷⁶*AcBos*, 150s. – Povelja je potpisana u Szèkes-Fejérváru/Alba Regia.

⁷⁷Hüntemann i Fermendžin pišu malim slovima *partes inferiores Bosnae*; radi se naprotiv o određenom području *Partes Inferiores/Donji Kraji* (*PoAt*, 20; 24).

⁷⁸*BFns* I, 511 br. 1024; *AcBos*, 203 br. 858. – Hüntemann je pobrkao »Episcopus Farenensis« = Fareyensis u Norveškoj s *Episcopus Pharensis* = hvarski (*n. mj.* i str. 522 nt. l).

⁷⁹*BFns* I, 643 br. 1250.

⁸⁰*N. mj.* i str. 570s; *AM* XI, 621ss; *AcBos*, 207 br. 875.

⁸¹Prvi pokušaj odcjepljenja Ugarske od Bosanske vikarije bio je već prije 1431. (*usp. BFns* I, 30s; *AM* X, 564s); zatim su si 1445. izabrali već vikara, ali je Eugen IV. žestoko reagirao protiv odcjepljenja (*BFns* I, 413 br. 863). Nakon njegove smrti Nikola V. je odobrio odjeljenje dne 10. veljače 1448. (*n. dj.*, 591s).

⁸²*BFns* I, 643 br. 1250; *AcBos*, 208 br. 880.

primi fratres koji bi htjeli doći u Bosnu »sive de observantia sive conventuales fuerint«⁸³.

Nakon smrti Nikole V. 24. ožujka 1455. izgledalo je da je generalni vikar opservanata uspio postići da nasljednik Kalikst III. vrati bosanske opservante pod njegovu jurisdikciju. To naime proizlazi iz činjenice da su bosanski opservanti 1455, bojeći se da njihov generalni vikar ne podupre separatističke nakane kustodije sv. Jeronima u Dalmaciji kao što je 1447. podupro otcjepljenje vikarije u Dalmaciji, zatražili da ih ministar general primi pod svoju jurisdikciju. No on ih je toga puta odbio radi strogih odredbi Kaliksta III, kako bilježi Wadding⁸⁴.

1463. Turci su okupirali cijelu tadašnju Bosnu. No malo zatim je hrvatsko ugarska vojska oslobodila cijelo sjeverno područje: banovine Jajačku, Srebreničku i Mačvansku/rjeđe zvanu Šabačka⁸⁵. Većina opservantskih samostana našla se na slobodnom teritoriju, pa su se počeli nazivati Hrvatskom vikarijom, ili kompromisno: *Vicaria Bosnae-Croatiae*; za dio pod Turcima postojala je, sigurno od 6. siječnja 1487. *Custodia Bosnae Argentinae*⁸⁶.

No i oslobođeni teritoriji bili su izloženi neprestanim napadima Turaka. Hrvatski velikaši trebali su namaći velika materijalna sredstva da obrane svoja područja. Kao što je to bivalo drugdje, u tome nisu štedjeli ni crkvenih dobara. Tako su si uzimali dobra konventualaca, a njihove su samostane predavali opservantima⁸⁷.

1475. Siksto IV. strogo naređuje vikaru fr. Franji iz Dubrovnika da ne prima takve samostane, a ako ih je eventualno primio, da ih vrati konventualcima pod prijetnjom izopćenja. U toj svojoj strogoj odredbi nekadašnji ministar general Francesco della Rovere (1464–69), sada papa Siksto, dobro razlikuje dvije vrste samostana oduzetih konventualcima: »quatenus si quae loca generali aut ministro Dalmatiae subdita...recepisti«⁸⁸; radilo se dakle o samostanima koji su potpadali pod jurisdikciju generala tj. o samostanima konventualske Bosanske vikarije i o drugim samostanima pod provincijalom Dalmacije.

Nažalost, nije se radilo samo o pohlepi velikaša u rečenim krajevima što dokazuje pismo ministra generala, glasovitog Francesco Sansonea od 11. kolovoza 1493: »Praecipitur Vicario Bosnae existenti in partibus Corvatiae p. Joanni Cornizit qualiter quatuor conventus furtim subriperunt in Provincia Dalmatiae debeant restituere praefatae Provinciae et fratribus conventualibus et quod deinceps

⁸³BFns I, 800 br. 1604.

⁸⁴AM XIII, 35 br. 35. Wadding se očito nije mogao uživjeti u stanje opservanata u Bosni kad piše s visoka: »Egerunt Fratres Bosnenses cum Ministro Generali, ut ab obedientia Vicarii Generalis Observantium eos transferret ad iurisdictionem Ministrorum, a quibus sperabant quaedam sibi circa Conventus Dalmatinos, et alia conferenda, quae Vicarius denegabat. his acquiescere non potuit propter rigorosas Calixti prohibitiones. Plurimum circa hunc transitum postea laborabant, et modo hos, modo illos impertrantes superiores, cum aliorum taedio inconstanter se gesserunt«.

⁸⁵PoAt, 31a. Ne znam zašto PoAt ovdje Mačvansku banovinu, koju se u dokumentima neprekidno susreće, naziva Šabačka banovina.

⁸⁶AcBos, 298s.

⁸⁷Grof Nikola Zrinski dne 4. listopada 1510. izdaje posebnu diplomu u kojoj hvali opservante koji se zadovoljavaju milostinjom koja im se dodijeli (AcBos, 308 br. 1198).

⁸⁸N.dj., 286 br. 1158 odakle preuzeto u BFns III, 347s. Već je 12. kolovoza 1473. isti papa zabranio vikaru Franji iz Dubrovnika/Ragusa »ne Fratres de Observantia dicti ordinis nuncupati domos et conventus fratrum Conventualium nuncupatorum dicti ordinis sub excommunicationis et aliis poenis recipere praesumant« (BFns III, 194 br. 480).

abstineant nec molestent fratres nostros (tj. konventualce) neque conventus in praefata Provincia sub poenis gravissimis, excommunicationis et maledictionis Dei e Beati Francisci⁸⁹. Uza sve to samostani u Gori, Hrastovci, Cetinu i Zrinu bit će »1506«. na popisu opservantskih samostana Bosansko-hrvatske opservantske vikarije⁹⁰.

U Bosni pod Turcima konventualci i opservanti su naprotiv živjeli mirno jedni uz druge više od jednog stoljeća. Vjerojatno je tome mnogo pridonio blagi lik fr. (bl.) Anđela Zvizdovića iz Vrbosne, prvog domaćeg opservanta iz Bosne (»... primus qui in ea habitum suscepit«)⁹¹. Svojom franjevačkom jednostavnošću, iskrenošću, ljubavlju te poštovanjem prema svima razoružao je i gordog osvajača Mehmeda II. tako da mu je ovaj izdao glasoviti ferman *Ahdnama*⁹².

U Bosni pod Turcima, u petnaestak samostana boravili su kao opservanti pretežno svi laici. General Samson, koji je imao gorkih okapanja s vikarijom Bosne Hrvatske, očinskom je brigom ponudio Bosni Srebrenoj 20 konventualaca koji su prihvatili da stanuju s njima (»ut dumtaxat XX Fratres ex Ordine nostro [tj. konventualce] volentes secum stare et in eisdem locis commorari«)⁹³. Iz navedenih riječi razabire se da general nije poslao 20 konventualaca u krajeve pod Turcima, nego je žrtvovao one koji su već bili ondje. Ovaj podatak daje nam zaključiti da su 1490. u turskoj Bosni morali biti još relativno mnogi konventualci, te da su do svog ugasnuća bili gotovo isključivo jedini pastoralni kler.

Nažalost, samo nešto malo kasnije, padom triju spomenutih banovina (1512–1528) pa zatim Srijema i Slavonije (1526ss) pod Turke, izgubivši svaki kontakt s vanjskim svijetom, konventualci su postepeno i nezaustavno brojčano opadali i mirno prepuštali svoja mjesta opservantima. Ovi su, svi nikli iz puka, nevjerojatnom »bosanskom« upornošću, uz bezbrojne žrtve i pregaranja, svojom poslovičnom snalažljivošću i taktikom nastavili spašavati sve što se je dalo spasiti. Rasli su brojčano i do preko 300 fratara. Ugasivši se u Slavoniji i Srijemu negdje oko 1600 (i konventualci i opservanti) prepustili su svoja mjesta bosanskim opservantima koji su preuzeli dušobrižništvo tu i sve do Budima. Oni osnivaju 1675. Bugarsku provinciju. U teškim trenucima odcijepljuju se provincija Presv. Otkupitelja (1735) i mađarsko hrvatska provincija sv. Ivana Kapistrana (definitivno 1757). Zamalo da 1758. nije bila suprimirana, ne od Turaka već na molbu provincije sv. Kapistrana. Još jednom biva majkom Hercegovачke provincije (1892)⁹⁴.

Što se tiče franjevaca konventualaca, mora da su posve izumrli u Bosni oko 1600. Povjesničari Ridolf iz Tossignana, (1586), nabrojivši nekadašnje konventualske samostane u Bosanskoj vikariji, završava: »Haec loca a Turcis pene devastata sunt, ubi pauci fratres habitant«/to su samostani koje su Turci gotovo sve razorili;

⁸⁹RO 2 f. 207. – PARISCIANI, *n.dj.*, 201 nt. 5 komentira navedeni tekst: »Il Sansone considerava gli Osservanti sotto i vicari...ormai fuori dal suo Ordine«/Samson je smatrao opservante pod vikarima izvan svog reda kome je on bio general.

⁹⁰AM XV,397.

⁹¹N. mj. Na drugom mjestu: »Primus hic a Jacobo (de Marca) habitum donatus« (str. 176 br. 2).

⁹²»Princeps imperavit, ne Bosnensibus sub eius imperio viventibus, in rebus fidei ququam negotium facesseroet aut virum hunc a praedicatione impediret« (*n.mj.* br. 3). Nažalost, pred zulumom lokalnih kadija itd. nije uvijek pomogao ni sultanski ferman, te je Gonzaga s pravom zapisao: »... quod (fratres) in perpetuo vitae discrimine versentur...« (GONZAGA, 511).

⁹³RO 1 f. 273. – »Fratres ex Ordine nostro« v. nt. 89.

⁹⁴Opširnije v. *Conventi*, 37–41.

malobrojna braća ondje stanju⁹⁵. Godinu dana kasnije 1587. zabilježio je opservantski general Gonzaga o svojim: »Provinciae conventus 14... et 80 tantum fratres continet... paucissimique a fratribus inveniuntur sacerdotes«⁹⁶; dok za provinciju Bosnae-Croatiae piše: »In supradictis (septem) vero inhabitatis conventibus 60 patres fratresque plus minusve reperiuntur, ex quorum numero octo tantum Praedicatorum munere funguntur«⁹⁷.

Dok su dekretom Lava X. iz 1517. sve opservantske vikarije postale provincijama, konventualci su ostali vjerni dekretu generalnog kapitula od 1239. te su sve dotadašnje vikarije i nadalje ostale vikarije, pa tako i ona u Bosni. Posljednji konventualski vikar u Bosni o kome imam siguran podatak bio je »Rev.dus Vicarius vicariae Bosnae P. Magister Bartholomaeus de Sarono«, član generalnog kapitula u Milanu 1562. godine⁹⁸.

II. Kustodije u bosanskoj vikariji

Prema bulom potvrđenom pravilu sv. Franje, pogl. VIII, red se dijeli na provincije – od 1239. nadolaze i vikarije – kustodije i samostane. Sve stare *Series Provinciarum* imaju tu podjelu uključujući također Paolina i Pizanca. Franjevci konventualci sačuvali su ovu podjelu sve do najnovijih Ustanova 1969, dok su reformni franjevci zanemarili ovu podjelu. U god. »1506.« tu podjelu (i na kustodije) imaju samo slijedeće opservantske vikarije: Aragonia, Bosna, Castilia i Hungaria⁹⁹.

1. Kustodije franjevac konventualaca u Bosanskoj vikariji

Prvi spomen na kustodije u Bosanskoj vikariji dolazi u tzv. *Series Provinciarum Saxonica* koja mora da je nastala 1340. ili nešto malo kasnije jer donosi samo dvije kustodije za Bosnu¹⁰⁰, a to je doista najmanji broj za novu provinciju/vikariju. 1385. vikarija ima već sedam kustodija, a 1401/2. dobiva i osmu. Nije moguće utvrditi imena prvih dviju kustodija ni kojim je redom nicalo ostalih pet. Ako redosljed kustodija kod Pizanca ima smisao vremenskog nastajanja pojedinih kustodija, onda bi prve dvije bile duvanska i grebenska. A upravo se te dvije kustodije protežu uz granice provincije »Sclavoniae«/Hrvatske i djelomično uz sj. Hrvatsku i Slavoniju; dakle uz područja gdje su fratri iz hrvatskih krajeva najbrže prispjeli i osnivali misijske postaje koje su 1340. mogle biti uzdignute na rang samostana. Isto tako posljednje dvije kustodije kod Pizanca, *Bulgariae* i *Chevinl*

⁹⁵TOSSIGNANO, 294v. Tossignano je bio korizmeni propovjednik u Duborovniku 1563. i 1567.

⁹⁶GONZAGA, 511.

⁹⁷ISTI, 445.

⁹⁸RO 7 f. 2v.

⁹⁹AM XV, 396–410. O toj seriji veli izd. AM XV, 367 nt. 1: »Series Provinciarum seu potius Vicariarum utriusque familiae Cismontanae et Ultramontanae Fratrum Minorum de Observantia anno 1506 (rectius 1509 vel 1513?) ...sed minime ultra a. 1514. quo anno certe et iuridice iam divisa extabat Provincia Bosnae Argentinae (postea inserta)«. U *Conventi*, 18 dokazao sam da je »Waddingova« serija sastavljena posljednjih mjeseci 1511. ili prvih mjeseci 1512.

¹⁰⁰GOLUBOVICH II, 245.

Kovinum, nalazeći se preko Save i Dunava, mora da su i nastale posljednje, ne-
gdje poslije 1365.

Poznato je da su stare kustodije nosile naziv po gradu u kome ili blizu kojega se nalazio samostan¹⁰¹. Što se tiče naziva sedam kustodija Bosanske vikarije koje donosi Pizanac a za njim drugi, čak 4 kustodije, na prvi pogled bi moglo izgledati da one nose pokrajinski naziv. No to je došlo stoga što su neka mjesta nestala, a ostao je istoimeni pokrajinski naziv. Evo sedam konventualskih kustodija sa nazivima zabilježenim kod Pizanca pa dalje i sa odgovarajućim samostanima/gradom od kojega su uzele naziv:

Dulm(n)ae, prema Duvnu uz koji je bio samostan Blažuj;

Greben, prema istoimenom samostanu u Grebenu;

Bosnae, prema nekadašnjem gradu Bosna¹⁰², a na čijim je ruševinama kasnije sagrađen Visoko s glasovitim samostanom sv. Nikole/Mil;

Ussorae, prema samostanu Usora u današnjem Doboju ili blizu Doboja;

Machiovae/Mazvae, prema samostanu u srednjovjekovnom gradu Mačva;

Bulgariae, prema samostanu u Beogradu koji se u X–XI. st. zvao »Alba Bulgariae«¹⁰³;

Chevin/Covinum/Kovinum/ prema istoimenom samostanu u Banoštoru, a ne *Kovinum/Kovin* u Banatu kako naši pisci pišu: »Kovinska kustodija« u Banatu i Bačkoj. Razdvojna granica između Kovinske/Banoštorske kustodije i Bugarske kustodije išla je Tisom i Dunavom. Neznajući, nadalje, da je Alsan kod Pizanca zapravo Tuzla u Mačvanskoj kustodiji, pisci Alsan stavljaju u Srijem pa onda dosljedno ali neispravno i Srijem u Mačvansku kustodiju. Mačvanska kustodija nije prelazila Savu, a Banoštarska je kustodija obuhvaćala Srijem, Baranju i Bačku.

Već sam naprijed obrazložio kako Pizanac i druge serije onog vremena donose okruglo tek jednu trećinu samostana; jednu trećinu nisu mogli donijeti (one iz kasnijeg vremena) a jednu trećinu izostavljaju. Da uvrstim te brojne samostane/loca u određene kustodije, poslužio sam se kriterijem Pizanca, Paolina i ostalih kasnijih serija. Pojedine su kustodije imale stanovite granice i međusobno se nisu kompenrirale. Evo kako su samostani konventualske Bosanske vikarije bili raspoređeni pod kustodijama, s tim da najprije stavljam samostane koje spominje Pizanac i kodeksi ovisni o njemu, redosljedom kako ondje stoje, a zatim slijede alfabetskim redom samostani/loca za koje doznajemo iz drugih izvora (pojedinačno pak o svakom samostanu v. III. dio).

---

¹⁰¹Čak i *Custodia Istriae* u susjednoj hrvatskoj provinciji nema naziv prema pokrajini već prema gradu Caput Istriae=Koper jednako kao što koperska biskupija dolazi i kao »dioecesis Istriana« (*AF XI*, 100).

¹⁰²»...et sanctissimus dominus noster (sv. Pio V.) dixit: fuisse civitatem Bosnam in illa provincia...sed nunc esse destructam« (*AcBos*, 311 br. 1210). Koliko naših ljudi danas to zna? Gdje je bio taj grad? Izgleda da je taj naziv bio dobro poznat fratrima kad su ga dali ne samo vikariji i jednoj kustodiji nego i »*domus Bosnensis*« po kojem samostanu je dobio naslov i prvi poglavar opservanata u našim krajevima. *Domus Bosnensis* je isto što i locus S. Nicolai tj. Visoko; ujedno je tu bila prijestolnica bosanskih banova dok radi veće sigurnosti i bolje obrane nije prešla u Sutjesku.

¹⁰³Opservantska *Custodia Bulgariae* od 1624. (postala provincija 1675.) nema nikakve veze s istoimenom konventualskom kustodijom, kako je to mislio Kleiner i mnogi drugi. Što se tiče naziva starodrevne *Custodia Bulgariae* Kleiner iskreno priznaje da mu ne zna razloga; pokušao je dati neke razloge, ali oni ne odgovaraju (usp. B. KLEINER, *Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae...* (ms) Budapest 1764: SF 28/1931/343).

Custodia Dulmnae: Ston, Hercegnovi, Imotski, Sinj, Blažuj, Glamoč; Bistrica, Klis, Konjic, Korčula, Livno, Mostar, Pridvorje/Konavli, Rožat, Slano;

Custodia Greben: Udbina/Krbava, Krupa, Greben, Teslić/Glaž, Otoka, Novi-grad; Bihać, Dubica, Jajce, Jezero, Inadol, Karin, Knin, Stinica, Tocasana/Prijedor ?, Vrlika, Zvečaj;

Custodia Bosnae: Sutjeska/Curia Bani, Visoko/locus S. Nicolai, Lašva, Olovo; Deževica, Fojnica, Kreševo;

Custodia Ussorae: Đakovo, Modriča/l. S. Heliae, Vrbica, Skakava, Bukovica, Lindva; Brezovica Đakovačka, Doboj/Usora, Gorjani, Horvati, Lug Subotički, Poljanska, Tešanj, Velika;

Custodia Machioviae/Mazuae: Tuzla/Alsan, Bijeljina, Ljubovija, Mačva, Zvornik/S. Maria »in campo«, Teočak, Krupanj, Srebrenica; Jeleč, (Matejče), Sredska, Namge, Raška;

Custodia Bulgariae: Turnu Severen, Orșova, Caransebeș, Cheri, Chevesd, Vidin; Arad, Ardjiș, Bacaï, Beograd, Chusal, Cîmpulung, Csanad, Gyula, Hațeg, Jenő/Iennew, Lipova, Tîrgoviste, Zalard;

Custodia Chevin/Covini: Armens, Banoštor/Chevin, Karanac; Bački Breg, Berak, Futog, Kovilj, Opatovac, Slankamen/Alsan;

Custodia Galatinae S. Catharinae: Altamura, Crotone, Galatina, Gallipoli, Minervino, Venosa; Crotone je u Calabriji, ostali u Apuliji. O ovoj posljednjoj kustodiji potrebno je reći nešto više.

2. Osmo kustodija Bosanske vikarije i opservanti u Apuliji

Pizanac, dakle, i kodeksi koji su o njemu ovisni poimence donose samo sedam kustodija. No postojala je i neka nedatirana serija provincija u kojoj je zabilježeno osam kustodija za Bosansku vikariju. Budući da ta serija za razliku od drugih posve izostavlja broj samostana, mnogi su je držali za najstariju seriju iz vremena sv. Bonaventure. Imajući kod Pizanca poimence nabrojanih sedam kustodija, Wadding je kao osmu stavio kustodiju Rusije (»Primam Dulmnae... Septimam Covini, Octavam Russiae«)¹⁰⁴.

Želeći na neki način »spasiti« Waddinga, izdavač *AM* nagađa da je Rusija doista bila kustodija Bosanske vikarije, ali se osamostalila prije nego je Pizanac pisao svoje djelo tj. prije 1385/90. No ova je nastala od poljske provincije. Na drugom mjestu izdavač se poziva na Batinića i Jelenića pa veli da bi Waddingov tekst trebalo čitati ovako: »...Septima custodia *Covini seu Rasciae* (loco Russiae)«¹⁰⁵. No ovo tumačenje osim što neispravno postavlja ubikaciju kustodije Covini/Chevin¹⁰⁶ zapravo niječe osmu kustodiju.

No osma kustodija je stvarno postojala, ali poslije Pizanca! Gore spomenutu seriju provincija Golubovich je nazvao Pseudobonaventurina, te rekao da je neka vrst kopije Pizanca, a datirao ju je »c. 1390?«¹⁰⁷. Golubovich ju je ipak mogao još točnije datirati na slijedeći način: nastala poslije 1398. Golubovich naime nije uočio da u toj seriji 29. provincija dolazi kao »Dalmatiae«, a taj je naziv hrvatska

¹⁰⁴ *AM* IV, 151 s bilj. 4.

¹⁰⁵ *AM* IV, 620. – Wadding je stvarno na više mjesta pročitao (*AM*, V, 446 br. 2) Russia mjesto Rascia.

¹⁰⁶ Ne radi se uopće, kako se to općenito misli i piše, o Kovinu u Banatu već o Chevin/Covinum/Keu = Banoštor (v.) u Srijemu.

¹⁰⁷ GOLUBOVICH II, 256.

provincija »Sclavoniae« bila prisiljena prihvatiti tek 10. travnja 1398.¹⁰⁸ Još preciznije, *Series Provinciarum pseudo-Bonaventuriana* sastavljena je 1401. ili 1402, ali prije 13. prosinca 1402. jer tim danom »Dalmatinska provincija« – kojoj daje 4 kustodije – dobiva petu, dračku kustodiju i to diobom od dubrovačke¹⁰⁹. Nije prethodila god. 1400, jer u 1400. je sastavljena *Series Italica* koja za Bosansku vikariju ima još samo sedam kustodija.

Dakle, osma kustodija Bosanske vikarije nije Raška/Rasciae, nego kustodija sv. Katarine u Galatini Apulije; nastala 1401/2, a ne 1391. kako stavlja izdavač *AM IV*, 620 i toliki drugi. 1391. podignut je samostan u Galatini (v.), no kustodija se ne osniva s jednim samostanom. Ostali samostani te kustodije svi datiraju iz vremena poslije 1400.

Kad je galatinska kustodija postala opservantska? Na 16. svibnja 1430. general reda fr. Guglielmo da Casale šalje sv. Ivana Kapistranskog kao vizitatora u južne konventualske provincije pa mu na kraju dodaje: »Volo per easdem (tj. litteras) potestatem habeas in locis vicariae Bosnae subjectis, in provincia Apuliae constitutis, quam habes in provinciis per me praemissis«¹¹⁰. Izgleda da je prijelaz kustodije opservantima počeo s manjim samostanima da bi oko 1443. završio s glavnim, sa Galatinom. U buli naime *Ex iniuncto Nobis* od 31. kolovoza 1446. Eugen IV. govori da je samostan u Galatini bio konventualski samostan više od 50 godina (»per quinquaginta annos et ultra, ad instar domus conventualis«)¹¹¹. Dodavši godini utemeljenja 1391. još 50 godina, dobivamo 1441, a ono »et ultra« znači valjda 1–2 godine; tako dolazimo do 1443. (oko).

Od Gonzage do danas piše se da je galatinska kustodija majka opservantske vikarije u Apuliji. No opservantska vikarija u Apuliji postoji barem od 1435. paralelno s galatinskom kustodijom. Jedna od druge su bile posve neovisne i svaka je imala svoja poglavara: vikara odnosno kustosa. Tako Eugen IV. 11. rujna 1435. »concedit facultatem recipiendi tria loca pro usu et habitatione fratrum oridinis Minorum de observantia in provincia Apuliae: Dilecto filio Antonio de Andria... in provincia Apuliae secundum morem dictorum fratrum vicario«¹¹²; dok naprotiv isti papa 18. 5. 1445. dopušta novi samostan uz crkvu sv. Marije Nove (de Recale) »exhibita siquidem Nobis nuper pro parte dilectorum filiorum custodis et fratrum domus S. Catharinae de terra S. Petri [=Galatinae]«¹¹³.

Ne samo da galatinska kustodija nije majka opservantskoj vikariji u Apuliji nego se čak ovoj »svojevoljno« pripojila (»...et nuper domus S. Catharinae illius guardianus et fratres... ad propriam eorum provinciam Apuliae ac sub illa perpetuo remanere... intendant...«)¹¹⁴; a bosanski se opservanti 1448. žale papi što je njihov cismontanski generalni vikar »nonnullas domos dictae Vicariae (tj. bosanske) subtraxit et regimini fratrum Italiae aggregavit«¹¹⁵.

U našoj literaturi jedva da je netko, i to usputno, posvetio koju riječ galatinskoj kustodiji Bosanske vikarije, a još manje je pokušao osvijetliti povijesne okolnosti njena nastanka. Vidjeli smo kako je već u početku vikarije ban Stjepan

¹⁰⁸BF VII, 82 br. 249; usp. *Conventi*, 12; MF 82/1982/310 nt. 236.

¹⁰⁹BF VII, 159 br. 442.

¹¹⁰AcBos, 132 br. 688.

¹¹¹BFns I, 506 br. 1017; AM IX, 64.

¹¹²N.dj., 91 br. 184.

¹¹³N.dj., 446 br. 914.

¹¹⁴N.dj., 506 br. 1017.

¹¹⁵N.dj., 643 br. 1250.

savjetovao osnivanje samostana izvan granica Bosne, napose radi studija, no kasnije se to pokazalo potrebnim i radi zaslužnog mirnog odmora ili radi njege bolesnika, skupljanja milostinje i stvari kojih nije bilo u Bosni ili, kako će se kasnije izraziti Bonifacije IX, »pro fratrum refugio et tutela«¹¹⁶. Tako su osnovani ili primani samostani uzduž Jadrana i preko Save. No zašto čak preko mora, na krajnjem jugu Apeninskog poluotoka?

Odgovor nam daje osnivanje prvog i glavnog samostana u Galatini. On nastaje 1391, dvije godine nakon poraza kršćanske vojske na Kosovu. Da izbjegne turskom haranju, stanovništvo koje je bilo bliže moru masovno je bježalo na suprotnu obalu Otrantskih vrata. Grci i Albanci su bili opskrbljeni vlastitim klerom, ali ne i Hrvati. Sreća je bila što je tarantski vojvoda Rajmund de Baucio de Ursinis bio prijatelj dugogodišnjeg bosanskog vikara fr. Bartola iz Alvernije (1367–1406). Iako je vojvoda 1385. počeo graditi samostan za tamošnju provinciju, kad je ovaj bio sagrađen 1391, privolom Bonifacija IX. predao ga je Bosanskoj vikariji.

Čini mi se da je vrlo značajan naslov i početak bule. Papa ističe kako rado uvažava pobožne molbe vjernika, pogotovo kad se radi o porastu Vjere i bogoštovlja (*»Pia vota Fidelium praesertim concernentia Religionis dininique cultus augmentum...«*). Koje su pak to bile želje vjernika i koji porast bogoštovlja jasnije nam osvjetljuje Gonzaga: *»Cum oppidum sancti Petri Galatini... maiori ex parte a Graecis inhabitaretur, cogentque Latini illis permixti, diuino officio, Graecorum more peracto, interesse, quod quidem illis ingratisimum, difficillimumque erat... Provinciae Bosnae Argentinae¹¹⁷ fratribus... tradi curavit. Vt vel sic praefati Latini tum rei divinae, tum quoque canonicis alijs horis Latino idiomate persolutis, interesse, atque Dei verbum materna sibi lingua propositum, audire possent«¹¹⁹.*

Po naravi same stvari jasno je da ovdje Latini znače Hrvate rimskog obreda, inače nema smisla zašto Bonifacije sagrađeni samostan daje Bosancima a Urban VI. ga je odredio za talijansku provinciju. Nije ipak posve jasno zašto se u drugom periodu naglašava narodni jezik u propovijedanju i ističe latinski u liturgiji i časoslovu, dok u prvom periodu nema uopće ni riječi o propovijedanju. Ne daju li navedene riječi – Gonzaga ih je zacijelo izvadio iz nekog prethodnog zapisa – naslutiti da su bosanski fratri bili glagoljaši te su došavši među naš svijet u Galatini, počeli glagoljati svete čine i obrede? Možda je naknadno došla zabrana, a upotreba »materinskog jezika« je svedena samo na propovijedanje.

Mislim naime da su franjevci po dolasku u Bosnu, još i prije nastanka Bosanske vikarije, morali prihvatiti narodni jezik i liturgiju dopunjujući pastoralni kler tj. da su kao i sav kler u Bosni bili glagoljaši. Možda je i to pridonijelo da su franjevci bili rado prihvaćeni, dok su možda dominikanci, dolazeći iz Mađarske, upotrebljavali za puk nerazumljivi latinski jezik.

Da su franjevci u Bosni bili glagoljaši, potvrđivao bi i slučaj samostana u Lipovi blizu Arada u Rumunjskoj. Fr. Nikola Glassberger, moravski opservant, ostavio je naime u svojoj Kronici od 1485. vrlo značajno svjedočanstvo (makar

¹¹⁶BF VII, 110s br. 325.

¹¹⁷Bulu vidi: P. COCO, *I Francescani nel Salento*. Taranto 1931, vol I, 262–4.

¹¹⁸GONZAGA je trebao ispustiti naziv »Argentinae« koji je preko sto godina kasnije nastao kod opservanata. Na str. 443. veli da je kustodija Apulije pripadala »Provinciae Bosnae Croatiae«.

¹¹⁹GONZAGA, 399.

popraćeno žučljivošću potomaka onih koji su iz Moravske otjerali sv. Metoda): »Item, Sclavi districtus de Lipna, durae cervicis homines, ad fidem erant conversi, quibus sacerdotes catholici secundum translationem beati Hieronymi, doctoris sanctae Ecclesiae, Sacramenta ecclesiastica ministrabant, sed nunc in pristinos errores relapsi narrantur, et peiores facti quam fuerant ante«¹²⁰. Možda je samostan prešao u jurisdikciju madžarske provincije pa su Madžari dokinuli starohrvatski jezik u liturgiji, a narod je reagirao na svoj način; no vjerojatno je da su u lipovski samostan došli opservanti¹²¹: predmnijevati je naime da su stranci kao sv. Jakov Markeški i sv. Ivan Kapistranski posvuda uvodili latinski jezik¹²².

3. Samostani Bosanske vikarije u Vlaškoj i Moldaviji

Iako 4 samostana (Ardjiş, Bacaû, Cîmpulung i Tîrgoviste) u Vlaškoj i Moldaviji nisu bili zasebna kustodija, zaslužuju da im posvetimo koju riječ napose (opširnije v. *Conventi*, 66–72); bili su naime početak današnje rumunjske provincije franjevačkih konventualaca. Kako smo već vidjeli oko 1366. stigao je u te krajeve fr. Kuzma iz Zadra sa svojih 50 fratara misionara. Franjevačku prisutnost u Vlaškoj 1373. posvjedočuje pismo Grgura XI koje bosanskom vikaru – fr. Bartolu iz Alverne – dopušta podići šest samostana »in partibus Bosnae, et *Walachiae* in quibus *moramini* praedicantes infidelibus verbum Dei, schismaticos etiam ad viam reducendo catholice fidei«¹²³.

13. listopada 1374. isti papa traži definitivno mišljenje nadbiskupa ostrogonškog i kaločkog o podizanju biskupije Ardjiş i o prvom biskupu fr. Antunu iz Splita, tamošnjem misionaru¹²⁴. Umro je valjda 1381. Godine 1392. uspostavljena je nadbiskupija u Bacaû¹²⁵. Prvi nadbiskup je po svoj prilici bio koji franjevac Bosanske vikarije.

Od 1421–30. fr. Marcus Sclavus/Hrvat je vikar »*Russiae* (=Galicija), *Valachiae* (velika i mala: Moldavija) et *Podoliae*«¹²⁶. U stvari tim su imenovanjem Vlaška i Moldavija otrgnute od Bosanske i pripojene Ruskoj vikariji. Red je možda računao na izdašniju prisutnost poljskih »*fratres peregrinantes*« nego na povremeni dolazak misionara sa zapada. Priliv je ipak izostao te se Eugen IV. 15. rujna 1439. tuži da se smanjio broj franjevaca konventualaca (»*deficientibus iisdem in oris etiam fratribus ordinis Minorum*«), pa preporuča turnseverinskom biskupu

¹²⁰AF II, 201.

¹²¹Nemamo naime slučaja da bi ugarska provincija uzimala samostane Bosanske vikarije (v. bilj. 47); čak su i svoje samostane gubili u korist opservanata pod vladavinom kraljeva Sigismunda i Matije Korvina.

¹²²Da su se domaći franjevci služili narodnim jezikom u svakodnevnom crkvenom životu, dokazuje možda i to što je pokoja knjiga Jakova Markeškoga bila uvezana u pergamenu ispisanu bosančicom (usp. L. von THALLOCHY, *Slavische Fragmente aus der Bibliothek S. Giacomo della Marca in Montepreandone* u: *Arch. f. slav. Philol.* 27[1903] 79ss). Knjigoveža, valjda koji brat, da prištedi čistu pergamenu, uzeo je rabljenu, ispisanu bosančicom.

¹²³BF VI, 509s. Slično isti papa dne 16. lipnja 1372. dopušta vikaru da otvori »...et alia novem loca in praedictis Bosnae et Rasciae et *Basarat* civitatibus et partibus quibuscumque, quarumcumque et etiam si nullarum dioecesium existant, in quibus sint heretici vel schismatici« (n.dj., 477s) – U sjevernoj Moldaviji boravili su poljski fratri barem od 1350. (usp. n.dj., 443s br. 1096–1097).

¹²⁴BF VI, 539s.

¹²⁵Usp. *BFns* I, 898 br. 1315.

¹²⁶BF VII, 557 nt. 1.

da se požuri poslati »fratres Minores de regulari observantia provinciae Bosnensis«¹²⁷.

1440. trebala je krenuti u te krajeve velika skupina konventualaca i opservantata »ad regna Scithiae et aliarum partium circumstantium«. Stvar je propala jer je papa htio da svi krenu kao »fratres ordinis minorum de observantia nuncupatorum, vicariae Bosnae«¹²⁸.

Vjerojatno bosanskih opservantata nije bilo još dovoljno da u većem broju krenu u one krajeve, pa 1. veljače 1442. Eugen IV. obnavlja preporučno pismo crkvenim i građanskim vlastima kroz čija područja budu prolazili misionari, ne više opservanti već samo »dilectum filium fratrem Dyonisium Wylak (=Ilok) ordinis minorum commissarium nostrum cum multis fratribus suis sociis ordinis minorum«¹²⁹. Fr. Dionizije iloški postaje dakle apostolski komesar što je prvi stupanj do apostolske prefekture. Nakon dvije i pol godine fr. Dionizije je umro, a Eugen IV. je ostvario svoju raniju zamisao: 1. veljače 1445. imenovao je fr. Fabijana iz Bača/Bacchia, opservantskog vikara u Bosni, apostolskim komesarom za one krajeve te mu je obnovio ovlasti podijeljene pokojnom Dioniziju¹³⁰.

Tri godine kasnije opservantski predjeli sjeverno od Save i Dunava potpast će pod Ugarsku vikariju koja se 1448. odcijepila od Bosanske. Nakon poraza mađarske vojske na Mohaču 1526. opservanti su nestali u Vlaškoj i Moldaviji, dok su konventualci mogli podržavati tamošnje misije iz Carigrada a misije u sjevernoj Moldaviji iz Poljske. 25. travnja 1623. S. K. za širenje vjere (nastala 1622.) osniva svoju »prvorodenu« misiju franjevac konventualaca u Vlaškoj i Moldaviji. Cijelu stvar je pokrenuo fr. Andrija Bogoslavić »Dalmatinac« koji postaje i prvi Commissarius¹³¹. 1630. misija postaje prefektura te konačno 1895. rumunjska provincija sv. Josipa.

4. Kustodije u opservantskoj Bosanskoj vikariji

Uz »god. 1506«. Wadding donosi sedam kustodija opservantske vikarije u Bosni¹³². Kako konventualske tako i opservantske kustodije kod Waddinga nose naziv grada u kojem ili blizu kojega su imali svoj samostan što objašnjava u bilješkama¹³³. Evo ih s odgovarajućim samostanima kako stoje u *AM XV*, 396s:

¹²⁷*AcBos*, 175 br. 789, odakle u *BFns I*, 897s br. 1814.

¹²⁸*AcBos*, 178 br. 795, odakle u *BFns I*, 898. Original je pronašao Fermendžin u samostanu Gyöngyös. Iznenađuje što ga nije prepisao cjelovito kako je to običavao u sličnim slučajevima. Da mu nije izraz bio nepovoljan?

¹²⁹*AcBos*, 179 s br. 1802, odakle u *BFns I*, 899s br. 1818.

¹³⁰*AcBos*, 190–194; *BFns I*, 416ss; *AM XI*, 237 br. 43. Wadding neispravno stavlja god. 1444.

¹³¹Bogoslavić se rodio u Hvaru gdje je postao fratar opservant. Bio je misionar u Moldaviji, Vlaškoj i Bugarskoj. Došavši u Rim 1623, prelazi u konventualce i Jakovu Montanari, generalu, predlaže plan o misiji franjevac konventualaca u rečenim krajevima. 1626. je potvrđen na drugo trogodište. Bio je tužen u Rim zbog neprimjernog života; izgleda da je glavna optužba bila u tome što se počeo potpisivati biskupom, iako ga je imenovao samo princ Aleksander, vlaški vojvoda (*AM XXVI*, 357 br. 83). Prelazi zatim ponovno u opservante Bugarske kustodije, te 1637. i 1648 djeluje kao tajnik kustodijalnog kapitula (*AcBos*, 46 br. 44; 186). O Bogoslaviću a i o nekim drugim franjevcima konventualcima u Vlaškoj i Moldaviji opširnije v. *Conventi*, 66; 70–72.

¹³²V. bilj. 99.

¹³³Bilo bi preopširno, a za temu suvišno, praviti opaske i na pojedine samostane.

*Custodia S. Nicolai de Mili*¹³⁴: S. Joan. Baptistae Sutiscae, S. Mariae Visconti seu Visochii, S. Mariae Argentinae, Foinicae, S. Catharinae Crescentinae seu Crescevi, S. Spiritus apud Zonicum, Monstari;

SECUNDA CUSTODIA, *S. Mariae de Sodonico*¹³⁵: Lubuscae, Zastrochi, Scilium, S. Mariae Plumbi, Oizae, Mili;

TERTIA CUSTODIA, *Nanduralbae*¹³⁶: de Belgrado, Bermede, N. N.;

QUARTA CUSTODIA, *Jayzae*¹³⁷: Liviscik, Zuechay, Greben, Jayzae, Zeizeri

QUINTA CUSTODIA, *Croatiae*¹³⁸: Croatiae sive Corbatiae, S. Joannis de Monte, Bykys, Othoc, Zrini, Harastolicae;

SEXTA CUSTODIA, *Cethinae*¹³⁹: Cethinae, Classajae, Cardonae, Bissonachi, Veochonici, Tinii, Karay;

SEPTIMA CUSTODIA, *Terseti*¹⁴⁰: S. Mariae Tersati, S. Francisci Segniae, Centi, Stenyczmiak, N. N., N. N., N. N.

Već je na prvi pogled uočljivo da nijedna od nabrojanih opservantskih kustodija u Bosni ne nosi naziv konventualskih/ranijih kustodija¹⁴¹. Drugo, opservantske kustodije geografski ne odgovaraju konventualskim kustodijama; tako je npr. kustodija »de Mili« prekrivala područje čak triju konventualskih kustodija: Bosne, Usore i Mačve te Mostara koji je kod konventualaca pripadao duvanjskoj kustodiji. Treće, opservantske kustodije u Bosni se međusobno kompenetriraju; tako je npr. pet hercegovačkih samostana, umjesto da tvore zasebnu kustodiju, bilo razdijeljeno u tri kustodije¹⁴².

---

¹³⁴Naziv dolazi od glasovite crkve-mauzoleja Kotromanićâ u Visokom. Dakle »de Mili« = Visoko, a ne Mileševo u Hercegovini prema izd. *AM XV*, 396 nt. 4. Postojao je srednjovjekovni grad Mile na utoku Bosne u Savu (*PoAt*, 19); tu je vjerojatno bio opservantski samostan »Mili«, posljednji u drugoj kustodiji.

¹³⁵Vjerojatno se radi o Žiroviću latiniziranom u »de Sirovico«. Žirović se nalazi u blizini Livna. Izd. *AM XV*, 397 nt. 3: »de Sebenico«. Šibenik je daleko oko 200 km i nema što raditi s kustodijama u Bosni.

¹³⁶Nandoralba ili Albanandor je mađarski naziv za Beograd.

¹³⁷Prema samostanu u Jajcu.

¹³⁸Ostavljajući po strani pitanje da li Corbavia dolazi od Croatia, samostan i kustodija su se zvali Corbaviae/Krbava/Udbina kako uostalom Wadding na drugim mjestima ispravno čita (*AM XIII*, 339); ne po pokrajini nego po gradu.

¹³⁹Prema samostanu Cetina=Sinj (v.), a ne prema Cetinskoj krajini.

¹⁴⁰Prema samostanu u Trsatu. 1464. nije još postojala trsatska kustodija (usp. *AM XIII*, 399; *AcBos*, 260 i 262). Osnovana je valjda nakon što su opservanti dobili konventualske samostane u Senju itd., dakle poslije 1478.

¹⁴¹Različito naziva bila je potrebna da se izbjegne zbrka oko toga o kojoj se franjevačkoj obitelji radi. Do 1464. tri opservantske kustodije nosile su naziv starih konventualskih kustodija: Bosna, Greben i Usora. To se vidi iz popisa glasača na pašmanskome kapitulatu (*AcBos*, 262). Promjena naziva je izvršena možda upravo na tom kapitulatu. Opservantska kustodija Bosna uzela je naziv »de Mili«; samostani grebenske kustodije pripojeni su jajačkoj, a usorski prvoj – »de Mili«.

¹⁴²Nije mi poznato kad je napravljen sastav kustodija koji donosi Wadding. Još manje mi je poznato iz kojih razloga su samostani tako ispremiješani po kustodijama. Nije isključeno da se to dogodilo nakon što su se od Bosne otcjepljivale vikarije Dalmacija (1447) i Ugarska (1448), kustodija Galatina (1446) i stonska kustodija (1465) koja je postala Dubrovačka vikarija. U to ulaze i pokušaji otcjepljenja Dalmatinske kustodije sa završetkom između 1469–73. Možda se time htjelo predusresti eventualno otcjepljenje hercegovačkih samostana?

Opservantska Bosanska vikarija imala je ranije još i slijedeće kustodije: *Custodia S. Catharinae in Galatina* (oko 1443–1446); te dvije kustodije zajamčene aktima pašmanskog kapitula iz 1464.¹⁴³

Custodia Stagni: Ston, Slano, Rožat, Daksa, Dubrovnik, Pridvorje/Konavli. Od te je kustodije 1465. nastala Dubrovačka vikarija;

Custodia s. Hieronymi in Dalmatia: Korčula, Krpanj, Novigrad, Pašman, Poljud, Ugljan, Zadar. Između 1469. i 1473. pripojena je Dalmatinskoj vikariji.

Nije moguće utvrditi koliko je kustodija, a pogotovo ne koliko je samostana, imala opservantska Bosanska vikarija preko Save i Dunava prije nego se od nje 1448. odcijepila Madžarska vikarija. U svakom slučaju neodrživa je tvrdnja Gonzage (koju mu je morao netko servirati): »... haec Bosnae Argentinae Prouincia in tantum, eo tempore, crevit, ut septem custodias, scilicet Croatiae, quae in Pouinciam euasit, Alphatiae, Basileae, Bauariae, Laci, Sueuia, atque Reni: et 60 loca... complexata sit«¹⁴⁴. Kako je rečeno, imala je Bosna, ali ne Bosna Argentina, sukcesivno više od 7 kustodija i više od 60 samostana, ali ne dalje od Madžarske¹⁴⁵.

* * *

U slijedećem broju nastavak: III. dio – *Samostani franjevac konventualaca Bosanske vikarije*.

SOMMARIO

Nel 1990 cade il 650-mo della erezione della famosa Vicaria minoritica di Bosnia (1340–1990). Di essa sono stati scritti moltissimi studi, ma in essi neanche una parola che in Bosnia vi fossero stati i Minori Conventuali, scomparsi soltanto verso il 1600. Il presente saggio vuole colmare questa lacuna. È un estratto (opportunamente completato) dal mio studio *I Conventi dei Minori Conventuali tra i Croati dalle origini fino al 1500*; Ed. *Miscell. Franc.: Quaderni Francescani* Nr. 16; Roma 1989 (stampato a Samobor).

Prima di tutto viene evidenziata la presenza dei francescani in Bosnia già molto prima del 1340. Il primo impatto documentato è del 1248, quando il provinciale della Slavonia (=Croazia), assieme al vescovo di Senj, viene incaricato da Innocenzo IV, per esaminare l'ortodossia del bano Ninoslav. Nel 1254 il medesimo papa affida alla Provincia Croata il delicato ufficio dell'Inquisizione sull'intero territorio della Sclavonia, quindi pure sull'odierna Bosnia. Nel 1288 Nicola IV invita all'unione i due re, di Serbia e di Rascia, Stefano Dragutino e Orossio, da lui conosciuti durante il suo lungo provincialato in Croazia (1260–74); nel 1291 manda i frati croati come inquisitori in Bosnia nordorientale che era sotto il dominio di Dragutino. Nel 1298 Bonifacio VIII rinnova alla provincia croata l'ufficio d'Inquisizione dall'Adriatico al Mar Nero. Nel terzo decennio del '300, con i suoi

¹⁴³Usp. *AcBos*, 260; 262.

¹⁴⁴GONZAGA, 511.

¹⁴⁵Istina je da Jakov Markeški još kao vikar Bosne 25. kolovoza 1435. dobiva odobrenje Eugena IV. da otvori »in Bohemia duo, in Hungariae regnis tria, in Austria tria etiam loca« (*BFns* I, 115s), no u buli se ne kaže da će to biti samostani Bosanske vikarije; pače, papa veli da Jakov u te samostane namjesti »Quoscumque fratres dicti ordinis, etiam de vicaria Bosnae«. Bit će to vjerojatno prva jezgra vikarija u Češkoj i Austriji.

collaboratori, vi opera il famoso fra Fabiano di Motovun, già provinciale di Croazia. Ma gli inquisitori minoritici sono piuttosto dei missionari instancabili nel sorreggere i cattolici e nell'avvicinare alla retta fede i »kr'stjani« bosniaci, spesso indicati come patareni (I,1).

Nel 1339/40 il ministro generale fr. Gerardo Oddone visita la Bosnia; s' incontra con il bano Stefano Kotromanić, poi nel capitolo generale, giugno 1340, fonda la Vicaria di Bosnia (per la decisione del capitolo generale del 1239 era proibito fondare le nuove province), elevando in conventi le principali stazioni missionarie già esistenti e promettendo di mandare dei frati da tutte le province, essendo appunto i missionari croati insufficienti per il gradevole lavoro da svolgere.

La Vicaria ben presto si estese oltre i confini del regno di Bosnia: dalle Puglie fino alla Moldavia in Romania. Tra il 1340 e il c. 1430 la Vicaria ebbe 100 conventi/loca. Quindi a ragione possiamo chiamare questo periodo il secolo d'oro della Vicaria Conventuale di Bosnia (I,2).

Singoli Osservanti (della riforma nata in Umbria nel 1368, in Spagna e Francia dopo il 1388) potevano arrivare in Bosnia c. il 1400. Avendo in seguito avuto dei propri conventi per il loro governo e la disciplina interna, c. il 1424/5, viene costituito il *Custos domus Bosnensis/Visoko*. Fr. Guglielmo de Casali, min. generale, volendo riformare l'Ordine pure nella Vicaria di Bosnia, nel 1432, vi nomina vicario fra (S.) Giacomo delle Marche. Costui però non pensava di riformare l'Ordine ma piuttosto di ridurre i Conventuali alla sua nuova Famiglia Osservante. I Padri maestri in Bosnia, attraverso il re Tvrtko II, si opposero alle novità. Il Santo Marchegiano, irritato, se ne andò in Ungheria. Dietro la pressione del potentissimo imperatore Sigismondo il re Tvrtko permetteva nel 1436 agli Osservanti la piena libertà di espansione nel suo regno.

Dalla Vicaria Osservante di Bosnia ben presto si separano gli Osservanti di Dalmazia per fare la propria Vicaria nel 1447, in Ungheria nel 1448, a Dubrovnik/Ragusa nel 1465. Mentre gli Osservanti di Bosnia, con tutte le altre vicarie osservanti, nel 1517 accettarono il titolo di province, i Conventuali federali ai decreti del 1239, ritennero l'antico titolo di Vicaria. Nel 1586 il Tossignano scrive deo Conventuali in Bosnia: »Loca a Turcis pene devastata sunt, ubi pauci fratres habitant« (I,3).

Vengono poi elencate le otto Custodie della Vicaria di Bosnia Conventuale con i rispettivi conventi/loca (II,1), più ampiamente viene trattata l'ottava Custodia nelle Puglie (II,2), come pure la missione nella Valacchia e Moldavia, futura provincia Romena (II,3); in fine segue l'elenco delle Custodie Osservanti di Bosnia, ovviamente di nomenclatura diversa da quella delle antiche Custodie dei Conventuali (II,4).